

ETNOGRAFISK TIDSSKRIFT

JORDENS FOLK

NR. 2 - SEPTEMBER

2014 - 49. ÅRGANG

LOV

Jordens Folk er et populærvidenskabeligt etnografisk tidsskrift, der udgives af Dansk Etnografisk Forening og udkommer med fire hæfter årligt. Jordens Folk udgives med støtte fra Kulturministeriet og Undervisningsministeriets Tips- og Lottomidler

www.jordensfolk.dk

Ansvarlige for dette nummer: Anders Sybrandt Hansen, Annie Thuesen, Claire Elisabeth Dungey, Gæsterektor: Cecil Marie Schou Pallesen

Redaktion: Thomas Fibiger, Steffen Dalsgaard, Lotte Isager, Rasmus Kudahl Kaae Munch, Martine Lind Krebs, Claire Dungey, Annie Thuesen, Morten Schütt, Anders Sybrandt Hansen, Ida Sofie Matzen og Thomas Søgaard Jensen. Aarhus Universitet, Afdeling for Antropologi og Etnografi, Moesgård, DK-8270 Højbjerg

Årsabonnement

220 kr. (inkl. moms og forsendelse)

Løssalgspris: Under 10 stk. - 60 kr; pr blad.

Over 10 stk. - 40 kr; pr blad

Årsabonnement inklusive medlemskab af Dansk Etnografisk Forening: 300 kr., 200 kr. for rabat-medlemmer.

Årsabonnement indbetales til kontonummer: 3627 1951408

Henvendelse ved køb af numre

Dansk Etnografisk Forenings Sekretariat, ved Stine Haslund Jønsson

Afdeling for Antropologi og Etnografi, Moesgård, DK-8270 Højbjerg

www.etnografiskforening.dk

kontakt@etnograf.net

telefon: 8716 2063,

træffetid: mandag og onsdag fra 10-14

Billedtilrettelæggelse og layout Christina Dahl

Produktion PE offset-

Forsidefoto: Cecil Marie Schou Pallesen

LOV

L ove er i deres bredeste forstand med os hvor end vi færdes. Der er lovene, som konstituerer et samfund; love, som man kan straffes for at overtræde. Der er nationale og internationale love; love som er demokratisk konstitueret og love, som er vedtaget af enkelte samfundsmedlemmer. Der er naturlove, som vi kan forsøge at modbevise eller overskride, men som oftest er grundlæggende præmisser for liv, og der er love, som er religiøst funderet og kan sætte rammerne for menneskers opfattelse af moralitet. Love praktiseres og forvaltes og har samtidig deres eget liv. De kan behandles som fleksible og foranderlige størrelser, men i sig har de et krav om en vis stabilitet: hvis love aldrig overholdes, mister de deres værdi. Samtidig kan en bestemt praksis skabe uofficielle love.

I dette nummer af Jordens Folk sætter vi fokus på forholdet mellem menneske og lov. Vi undersøger, hvordan love kan fortolkes og gradbøjes, hvordan love spænder ben, og hvordan love skaber muligheder. Nummets tema er inspireret af Mega-seminaret om Lov, som blev afholdt i samarbejde mellem Antropologi på henholdsvis Aarhus Universitet og Københavns Universitet på Sandbjerg Gods i januar 2014. Her blev de antropologiske og etnografiske perspektiver på lov og ret undersøgt, diskuteret og udviklet, og emnerne spændte så vidt som fra immigrationsregler, dokumenter og dokumentation over kærlighed og intimitet til egalitarisme

og autoriteter.

Den antropologiske tilgang til lov har forandret sig markant gennem fagets udvikling. Med sin bog *Ancient Law* fra 1861 grundlagde Sir Henry Maine med sit evolutionistiske perspektiv den antropologiske interesse for lov. Lov blev af Maine i højere grad opfattet som en stabil ramme end som en levende proces. Senere, i 1920'erne, udviklede Bronislaw Malinowski gennem sine studier på Trobrianderne den etnografiske forståelse af lov ved at se lov som et kulturelt funderet og forhandlet fænomen. I 1950'erne og 60'erne stillede Gluckmann og en række andre antropologer, spørgsmålstegn ved, hvorvidt den anglo-amerikanske forståelse af lov kunne anvendes i studiet af ikke-vestlige samfund og gjorde dermed op med den etnocentrisme, som, med undtagelse af Malinowski, hidtil havde præget de antropologiske studier af lov. Det er dette perspektiv, nutidige antropologer som for eksempel Susan Bibler Coutin, Susan Falk Moore, Sally Engle Merry, Laura Nader og Annelise Riles bygger videre på, når de studerer lov som kulturel, procesuel praksis. Netop lovenes liv og udvikling i praksis, samt konsekvenser for praksis, er det vi ønsker at kaste lys på i denne udgave af *Jordens Folk*.

For nogle mennesker opleves love som obstruktioner. Det kan være love, som tvinger mennesker til at opholde sig et bestemt sted, love, som umuliggør en bestemt praksis, eller love, som man gang på gang kommer til at bryde. For andre er love noget, som kan forhandles og udnyttes. Brigitte Dragsted Mutengwa viser i sin analyse af arbejdsskade og erstatningsansvar i Sydafrika, hvad der sker, når temporalitet i henholdsvis lovsprog og retspraksis samt sygdom støder sammen. I ambitionen om en så retfærdig erstatning som muligt, med henblik på

at eliminere den overlast, et menneske har lidt, løber tiden ud, og sygdommen når at tage af livet af mennesket inden erstatningen er fastlagt og udbetalt. Ambitionen om retfærdighed fylder meget i danskernes opfattelse af sort arbejde, hvilket Sara Ullerichs viser i sin artikel. Hendes pointe er dog, at sort arbejde som begreb og praksis er lokalt og socialt funderet, og at grænsen mellem vennetjenester og sort arbejde er diffus og under konstant forhandling. Endvidere viser Ullerichs' analyse, at folk, som ønsker at følge loven og dermed ikke indgår i udvekslingen af tjenester, i nogle lokalsamfund fryses ud, fordi de ikke tager del i det sorte arbejdes reciproke proces.

Niels Kudahls og Bogdan Vasiis artikel zoomer ind på personundersøgelsen, som går forud for en straf som samfundstjeneste i stedet for i fængsel. I kraft af at samfundstjeneste for mange sigtede er et attraktivt alternativ som straf for en lovovertrædelse, er personundersøgelsen svær at sige nej til, men den indebærer, at den sigtede udleverer mange personlige oplysninger på trods af at vedkommende endnu ikke er dømt. Kuhdal og Vasi stiller spørgsmålstegn ved rimeligheden i denne proces.

Det er dog ikke kun menneskers handlinger, som retssystemer kan behandle og straffe. Hans Christian Korsholm Nielsen viser i sin artikel, hvordan man i Europa mellem det 13. og 19. århundrede har givet dyr straffe. Dette fænomen er ikke blot et spøjst kuriosum, men kan give os interessant viden om hvordan retslige processer skaber en slags parallelverden, hvor relationer opfattes anderledes end i det almindelige, daglige liv.

I kraft af at love sætter rammerne for, hvad subjekter må og ikke må, skabes også ideen om at have ret til noget. I Ea Arnoldis bidrag, som beskri-

ver henholdsvis palæstinenserers og ortodokse jøders kamp om retten til at være i Shuhada Street, bliver det tydeligt, at rettigheder i denne forbindelse i høj grad er til forhandling. Denne forhandling sker gennem graffiti, demonstrationer, skilte og andre fysiske manifestationer, og gaden er i konstant forandring, fordi forhandlingen er blevet en konstant tilstand fremfor en proces med retning mod et mål.

Cecil Marie Schou Pallesens artikel har ligeledes konflikter mellem etniske grupper som udgangspunkt. Da inderne rejste til Østafrika i begyndelsen af det 20. århundrede, håbede de på et bedre liv og gode forretningsmuligheder: De skabte store virksomheder, købte store huse og lavede stærke netværk. Lovændringerne i forbindelse med Tanzanias selvstændighed og omlægningen til et socialistisk samfund ramte dog inderne hårdt, og i dag følger de til stadighed, at nogle love håndhæves overfor inderne mens afrikanske tanzanianere slipper lettere. Til gengæld har de fleste inderne regnet ud, hvordan de bruger relationer og værdier strategisk.

Nærværende tidsskrifts artikler giver forskellige bud på, hvordan lov i 2014 kan studeres etnografisk. De viser, hvordan love lever og leves, og hvordan love både styres af og styrer menneskers liv. ■

Velkommen til Jordens Folks udgave om Lov – god fornøjelse med læsningen!

På vegne af redaktionen

Cecil Marie Schou Pallesen

Forslag til videre læsning:

Donovan, J. M. (2008): *Legal Anthropology: An Introduction*

Moore, Sally Falk (ed.) (2004): *Law and Anthropology: A Reader*

Nader, Laura (1997): *Law in Culture and Society*

PolAR: *Political and Legal Anthropology Review* (<http://www.polaronline.org>)

ERSTATNING MED UDLØBSDATO

LOVENS TEMPORALE AMBITIONER OG MINEARBEJDERES KORTE LEVETID I EN RETSSAG I SYDAFRIKA

I Sydafrika er en stor retssag under opsejling. 25.000 tidligere guldminearbejdere sagsøger samtlige af landets guldmineselskaber for skadeserstatning, fordi de har fået en kronisk lungesygdom under arbejdet i mineskakterne. Ifølge Sydafrikas erstatningsansvarslov skal betalingen af penge fra mineselskaberne 'eliminere' minearbejdernes smerte, lidelse og tab fra både fortiden og fremtiden. Problemet for minearbejdernes advokater er imidlertid, at de ikke har tid til at vente på det grundige, juridiske forløb, som skal sikre denne 'eliminering', da mange af minearbejderne kun har kort tid tilbage at leve i.

af BRIGITTE DRAGSTED MUTENGWA

Siden guldfeberen ramte Sydafrika i slutningen af 1800-tallet, er millioner af mænd fra hele regionen blevet fragtet til guldminerne nær Johannesburg og hejst ned i mineskakterne. Fra starten var der næsten altid mangel på arbejdskraft i minerne, og den sydafrikanske stat samarbejdede med mineindustrien om et omfattende

rekrutteringsprogram og et jernbanenetværk særligt indrettet til at transportere mændene fra landområderne til minerne i guldbæltet. Når de efter mange år kom hjem med deres sidste lønseddel og pensionsbonus, var mændenes lunger ofte ødelagte af det kvartsstøv, de havde indåndet i mineskakterne.

Guldmineselskaberne var tidligt klar over, at minearbejdere udvikler den kroniske lungesygdom silikose, hvis skakterne ikke bliver ventileret tilstrækkeligt. Det kan man blandt andet se i dokumenter fra en verdensomspændende medicinsk konference om silikose i 1930. Alligevel er tusindvis af tidligere minearbejdere fortsat kommet hjem med den kroniske sygdom. Det antages, at omkring en tredjedel af

alle guldminearbejdere i dag enten har silikose eller vil udvikle den, når de bliver ældre.

Selvom silikose har været et problem i over et århundrede, er det først for nylig blevet muligt for minearbejdere at sagsøge deres arbejdsgivere over lungesygdommen. Den mulighed opstod, da en skelsættende dom i 2011 ændrede den hidtidige præcedens. Kun et år efter, i december 2012, indgav et sydafrikansk advokatfirma akterne til et gruppesøgsmål i højesteretten i Johannesburg på vegne af 17.000 tidligere minearbejdere. Antallet er siden vokset til 25.000.

I starten af 2013 tilbragte jeg to måneders feltarbejde på advokatfirmaets kontor i Johannesburg, hvor blandt andre advokaterne

Michael og Catherine var så venlige at afsætte adskillige eftermiddage til at fortælle mig om sagen.

Et historisk opgør

"Denne retssag har historisk, social og økonomisk betydning!" siger Michael ivrigt. Han er en stor mand, der det meste af tiden ser ud, som om han er ved at sprænge sit jakkesæt af bare rastløs energi. Jeg tænker ofte, at man nok bliver nødt til at være sådan for at kunne føre en retssag, der handler om godt ti milliarder kroner, og som tager en konflikt op, der har ulmet i regionen i over et århundrede.

"Mineindustrien har tidligere kunnet dræbe og lemlæste hundredtusindvis af mænd, fordi selskaberne aldrig blev stillet til ansvar!" fortsætter han. Retssagen er et opgør, ik-

ke bare med mineselskabernes konsekvente brud på arbejdssikkerhedsreglerne, men også med mineindustriens historiske brug af apartheidsystemet til at udnytte den sorte majoritetsbefolkning som billig arbejdskraft. Dermed er retssagen det første juridiske opgør med den økonomiske udnyttelse under apartheid, som den sydafrikanske Sandheds- og Forsøringskommission i halvfemserne undgik at beskæftige sig med.

Netop fordi retssagen adresserer en historisk udnyttelse i denne størrelsesorden, er det vigtigt at se nærmere på, hvordan loven bærer sig ad med at stille mineselskaberne til ansvar og hvad de bliver stillet til ansvar for. I næste afsnit viser jeg, at lovens ambitioner om at bringe fortid og fremtid i orden gennem

betaling af den helt rigtige sum penge kræver en grundighed, som medfører sine egne problemer.

Kategorier for lidelse og tab

I en central juridisk lærebog om Sydafrikas erstatningsansvarslov står følgende om erstatning: *"Erstatning er en pengesum, som svarer til det tab, en person har lidt. Erstatning tildeles personen med det formål så vidt som muligt at eliminere hans fortidige såvel som fremtidige [...] tab."*

Den erstatning, som mineselskaberne skal betale til minearbejderne, skal altså 'eliminere' det tab, minearbejderne har lidt og kommer til at lide som følge af deres sygdom. Erstatningsansvarsloven opererer således med en idé om, at man kan udviske konsekvenser-

ne af forkerte hændelser fra fortiden og fremtiden ved at skadevolderen betaler offeret den helt rette sum penge. Det må siges at være et stort ansvar for domstolene at skulle finde frem til denne pengesum, og de juridiske processer, som domstolene benytter sig af, tager derfor deres tid.

Første skridt er at indordne minearbejdernes lidelse og tab under passende juridiske kategorier. Elisabeth Mertz, som er lingvistisk antropolog og har beskæftiget sig særligt med juridisk sprog, beskriver, hvordan menneskelige erfaringer og relationer skal 'oversættes' til juridiske kategorier, sådan at den forud definerede relation mellem disse kategorier kan føre til en 'objektiv' juridisk dom. Minearbejdernes lidelse og tab skal altså vurderes

med en form for grammatisk logik, idet de skal oversættes til juridiske kategorier, som derefter skal opstilles i den rette orden.

Den første dag på advokatkontoret giver Catherine mig et tykt ringbind med omkring 500 siders juridisk tekst, som udgør deres argumenter og bevismateriale på tidspunktet. Efter flere hundrede siders opremsning af personer, hændelser og forhold, definition af betegnelser og referencer til juridiske principper, når teksten omsider til en beskrivelse af de kategorier, som minearbejdernes tab og lidelse bliver oversat til.

Advokaterne kræver her erstatning for *"tab af tidligere og fremtidig indkomst, udgifter til lægehjælp og medicin samt kompensation for smerte, lidelse og førtidig død"*.

Det er altså disse former for lidelse og økonomiske tab, som skal elimineres fra fortiden og fremtiden, og de er ikke tilfældigt udvalgt. Advokaterne har brugt måneder på at finde frem til netop disse kategorier, idet grundlaget for at bruge dem vil blive gennemgået med en tættekam af domstolene og mineselskabernes advokater.

Lovens temporale ambitioner

Ud over at vurdere, om minearbejdernes lidelser og tab er indordnet under de korrekte juridiske kategorier, skal domstolene også vurdere hele den argumentationskæde som fastslår, at mineselskaberne er ansvarlige for dem. Her skal bevismateriale testes, juridiske principper for-

tolkes og tidligere retssagers betydning afgøres.

Catherine forklarer, at advokaterne blandt andet skal vurdere tidligere retssagers betydning for et særligt juridisk princip, som kommer til at spille en vigtig rolle senere i retssagen: *"Der har ikke været tilstrækkeligt med tidligere retssager til at etablere, om vi kan*

gøre brug af princippet eller ej," siger hun. Om advokaterne kan anvende det pågældende princip er et af de mest udfordrende punkter i argumentationskæden, og spørgsmålet diskuteres flittigt på advokatkontoret både til møder og på gangene.

Justin Richland er, ligesom Mertz, lingvistisk antropolog med interes-

se for juridisk sprog og har beskrevet, hvordan en særlig form for temporalitet har betydning for juridisk autoritet i lovsystemer som Sydafrikas. Ifølge Richland får juridisk sprog her autoritet ved at virke eviggyldigt og tidsløst. For advokater handler det om at præsentere deres egen sag sådan, at deres udlægning af loven er i overensstemmelse med udlægningen i et overbevisende flertal af tidligere retssager. På den måde fremstilles advokaternes argumenter ikke som nye, men derimod som gentagelser af allerede tilstedeværende juridiske principper. Richland kalder dette sproglige autoritetsniveau for 'lovens evighed'.

I den sydafrikanske retssag har loven altså flere temporale ambitioner: Gennem den helt rette erstatningssum forsøger loven at 'eliminere' minearbejdernes lidelse og tab fra fortiden og fremtiden. For at opnå denne eliminering, skal domstolenes vurdering foretages med tilstrækkelig juridisk autoritet. Det vil sige at minearbejdernes lidelse og de juridiske principper, som holder mineselskaberne ansvarlige for den, sprogligt og grammatisk skal kunne opstilles som en gentagelse af eviggyldige juridiske principper.

Med disse ambitioner for øje bliver det vigtigt at være udpræget omhyggelig, og retssagen skrider derfor frem i snegletempo. "Hvor længe ville det tage domstolene at nå til en afgørelse?" spørger jeg Catherine. "Ha! Det kunne tage dem årtier, hvis vi skulle køre den hele vejen i retssalene," svarer hun.

Man kan sige, at domstolene anser tiden brugt til at føre retssagen som en næsten endeløs ressource, fordi formålet i sidste ende er det ambitiøse mål om at udviske mine-

arbejdernes tab så vidt muligt fra fortiden og fremtiden. Desværre er tid ikke en endeløs ressource for minearbejdernes advokater, der repræsenterer ældre mænd med kroniske lungesygdomme. For hver måned, der går, mister de flere af deres klienter.

Vi slutter kampen i femte runde

Advokaterne må have fået nogen tid til udregne statistisk, hvor hurtigt deres klienter dør, for en dag siger Michael at "vi mister 2,5 procent af vores klienter hvert år."

Det er dog ikke kun minearbejdernes liv, som er under nedtælling. Også mineselskabernes evne til at betale erstatning svinder langsomt ind, for guldmineindustrien i Sydafrika er på vej mod konkurs. Guldreserverne er ved at slippe op, guldminer bliver lukket ned på stribe, og der bliver satset på andre metaller såsom platin. Det betyder, at jo længere retssagen varer, des færre selskaber er der tilbage til at betale erstatning i sidste ende. Erstatningssummen, som domstolene udregner så grundigt, risikerer altså at forsvinde, inden den overhovedet er fastsat.

I stedet for at føre retssagen hele vejen til en endelig afgørelse, er det derfor sandsynligt, at parterne indgår et forlig uden for retssalen:

"At lave et forlig er ligesom en boksekamp," siger Michael ihærdigt. Knapperne i hans jakkesæt knirker faretruende, da han læner sig ind over bordet for at forklare analogien. "Hvis vi har en boksekamp, og jeg vinder fire ud af ti runder, når vi så når til femte runde, så har du en rimelig god ide om, hvordan det her kommer til at ende," siger han. "Vi får en delt forståelse af vores respektive styrker og svaghe-

der. Og først når vi når til sådan en delt forståelse, så er du klar til at indgå et forlig." Advokaterne regner altså med at afslutte boksekampen i femte runde ved at sætte sig ned med modstanderne og beslutte, hvordan kampen sandsynligvis ville ende.

Det skal gavne aktieprisen

Kunsten for minearbejdernes advokater er at nå til et forlig inden for en rimelig tidsramme men uden at gå for meget på kompromis med erstatningssummen. Et forlig medfører nemlig, at beløbet skal reduceres. Mineselskaberne har ikke interesse i at sige ja til et

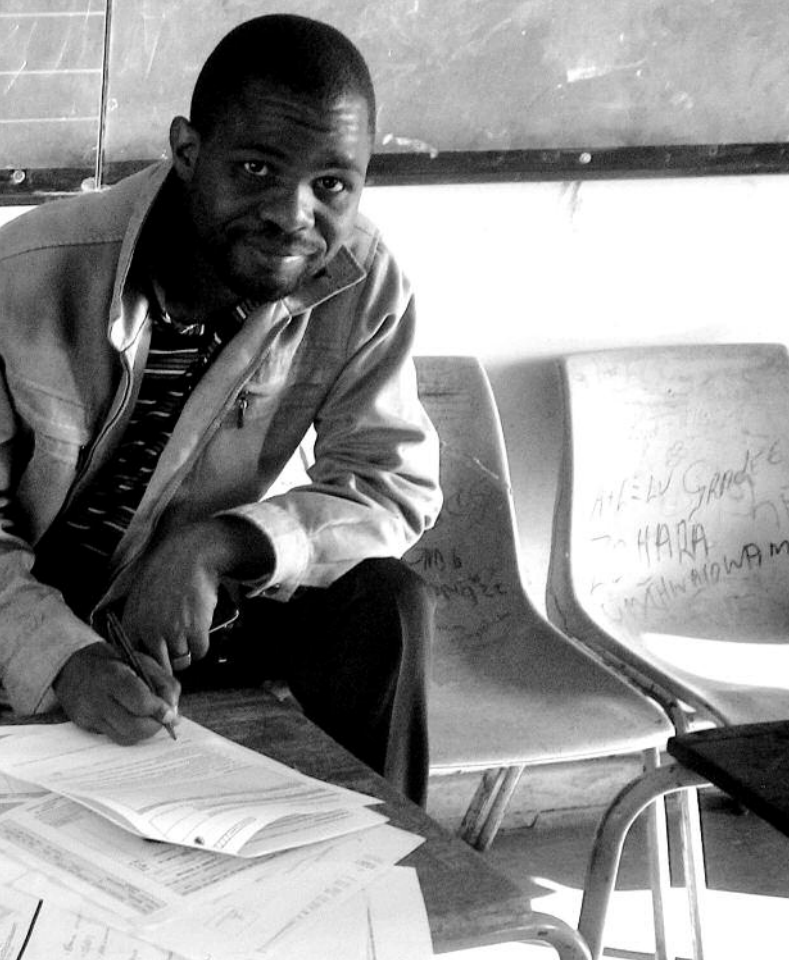
forlig, hvis størrelsen på erstatningssummen bare skubber dem hurtigere mod konkurs.

"Hvis vi beder dem om at betale så mange penge, at de går konkurs, så kommer de aldrig til at gå med til et forlig," siger Michael. "Så kæmper de videre til den bitre ende. Og så kan du også være helt sikker på, at mange af vores klienter er døde, når vi endelig når til et resultat."

Advokaterne skal altså lave et tilbud, som for mineselskaberne er mere tiltalende end at fortsætte retssagen. Mens den juridiske erstatningssum udregnes med en ambition om at udviske hændelser fra fortiden og fremtiden, bliver

forligssummen udregnet ud fra, hvor meget advokaterne kan presse mineselskaberne til at betale.

Over flere eftermiddage i det sterile mødelokale forklarer Michael mig, hvad advokaterne må overveje for at nå det optimale udgangspunkt for et forlig med selskaberne. Mineselskabers økonomi afhænger af aktieprisen, som igen afhænger af investorenes tillid til virksomheden. En retssag i denne størrelsesorden får betydelig indflydelse på investorenes tillid, især når det bliver mere tydeligt i løbet af retssagen, at minearbejderne står stærkt. Det er her, at eksemplet med boksekampen

bliver relevant. Når det bliver tilpas sandsynligt for alle parter, at minearbejderne står til at vinde retssagen, vil investorernes tillid dale og aktionærerne vil presse virksomhedens ledelse til at få retssagen af vejen, så aktieprisen kan skyde i vejret igen. "De betaler først, når de er sikre på, at det gælder deres aktiepris at indgå forliget. Ikke før," siger Michael.

Hvorfor fokuserer de kun på vores lunger?

Antropologisk opmærksomhed på lovens temporale ambitioner viser således, hvordan minearbejdere med kroniske lungesygdom-

me i dette tilfælde ikke har mulighed for at opnå en afgørelse inden for retssystemet. Sydafrikas domstole går grundigt til værks for at sikre, at minearbejdernes lidelse og tab bliver elimineret så meget som muligt. Dog har erstatningssummen en udløbsdato, som loven ikke er herre over. I det nedtællingen til minearbejdernes død og mineselskabernes konkurs tiker stadigt højere, må advokaterne gå uden om domstolene for at fremskynde betalingen.

Det er bemærkelsesværdigt, at de parametre, som pengesummen udregnes efter, ændres markant fra retssag til forlig. Hvor summen

i retssalen bliver udregnet efter minearbejdernes tab i fortiden og fremtiden, som det anerkendes under erstatningsansvarsloven, bliver summen i forliget udregnet efter mineselskabernes økonomiske situation, advokaternes forhandlingsevner og aktieprisens udsving.

Hvad siger minearbejderne selv til denne situation? Som del af mit feltarbejde tilbragte jeg seks uger i et af Sydafrikas landområder, hvor jeg talte med en række tidligere minearbejdere, der deltager i retssagen. Meget tyder på, at det fra minearbejdernes synspunkt ikke kun er forskellen på erstatningsansvarslovens ideelle sum og forligsforhandlingernes kompromis, der er problemet:

"Mineselskaberne burde også betale alle de andre penge, de skylder os! Ikke kun dem for lungerne," forklarer en ældre tidligere minearbejder. "Mange af os har aldrig fået vores pension, og vores ører er ødelagte på grund af larmen fra maskinerne. Hvorfor fokuserer de kun på vores lunger?" ■

Forslag til videre læsning:

McCulloch, Jock. 2012. *South Africa's Gold Mines and the Politics of Silicosis*. Boydell & Brewer.
Mertz, Elizabeth. 2007. *The Language of Law School: Learning to "Think Like a Lawyer"*. Oxford University Press.
Richland, Justin B. 2013. *Jurisdiction: Grounding Law in Language*. *Annual Review of Anthropology* 42:209–26.

BRIGITTE DRAGSTED MUTENGWA LÆSER ANTROPOLOGI VED KØBENHAVNS UNIVERSITET. ARTIKLEN ER BASERET PÅ MATERIALE FRA HENDES KANDIDATFELTARBEJDE.

Alle fotos af forfatteren

NÅR DET SOCIALE GÅR I SORT

Man skal ikke tro, at den udveksling, som skattevæsenet karakteriserer som sort arbejde, og som foregår mellem danskerne, udelukkende handler om manglende regiefterlevelse og pengene, der udveksles. Sort arbejde mellem private kan ikke blot ansues som et juridisk eller økonomisk problem, hvor borgernes handlinger er i strid med loven, men også som et gode, der skaber varige sociale relationer og sammenhold i en moderne verden domineret af markedsprincipper.

af SARA BORGHOLM ULLERICH

Danskerne og sort arbejde

Der sker mange udvekslinger i det danske samfund. Nogle er almindelig formel handel, som foregår på det anonyme marked eller som systemsat lønarbejde. Andre ydelser udveksles under mindre formelle former: Det er de gensidige vennetjenester eller tjenesteydelser, som vi i dag kalder sort arbejde.

Sort arbejde har længe været et debatteret samfundsproblem. Pressen skriver og informerer jævnligt om det organiserede, sorte arbejde, og oftere og oftere ser

vi fjernsynsprogrammer, som bringer levende billeder ind i de danske stuer af omfattende snyd med skatter og afgifter samt socialt bedrageri. Den store mediebevågenhed betyder, at der sjældent går en uge uden at fænomenet tages op i mediernes.

Det er ikke uden grund. Sort arbejde er skatteunddragelse og dermed en måde at undlade at bidrage til samfundets fælleskasse. Det bliver i særlig grad et synligt problem i en tid med megen fokus på finanskrisen, arbejdsløshed, det offentli-

ges manglende ressourcer osv., for i slipstrømmen af dette kommer der også et stærkt fokus på indbetalingen af skat, moms og afgifter. Den dominerende politiske diskurs lægger i dag op til, at alle skal bidrage til at opretholde vores velfærdsstat, og de ydelser og services, som tilbydes borgerne. I det hele taget er vores velfærdsstat bygget op omkring en række politisk vedtagne regelsæt og lovparagraffer, som borgerne i et moderne demokrati forventes at overholde. Overordnet er der således en tendens til at

opfatte sort arbejde som et samfundsmæssigt problem, der udfordrer samfundet moralsk og politisk, og som potentielt undergraver demokratiet, fællesskabstanken og finansieringen af velfærdsstaten.

Ude i Vestjylland

Ikke desto mindre er det de færreste danskere, som kan sige sig fri for enten at have benyttet sig af eller udført sort arbejde. Det var heller ikke just opfattelsen af sort arbejde som 'samfunds-undergravende', jeg selv voksede

op med ude i Vestjylland. Sort arbejde og det, der i gængs omtale betegnes som 'vennetjenester' har alle dage spillet - og spiller til stadighed - en betydningsfuld rolle der, hvor jeg trådte mine barnesko. Selv i dag når jeg ringer hjem til en kær veninde og spørger, hvad kæresten laver, kan svaret 'han er ude at fiske' falde lige så naturligt som 'han er ude at fiske'. Men har kærestens handlinger alene noget med skatteunddragelse at gøre - altså at gøre med ikke at ville bidrage til den fælles pengekasse?

På baggrund af denne undren har jeg udforsket den problematik, der opstår mellem på den ene side det almindelige sociale liv, hvor mennesker hjælper hinanden og udveksler ydelser af forskellig karakter, og på den anden side den formelle, juridiske kontekst, hvor myndighederne anser bestemte former for udveksling som lovovertrædelse og skattesnyd.

Sort arbejde som socialt fænomen

Min viden om regelefterlevelseshøjlovet og det borgerrelaterede

sorte arbejde bygger helt konkret på etnografisk dataindsamling i henholdsvis Nordjylland og Aarhus. Min undersøgelse udviste store variationer i opfattelsen af, hvordan skattemæssige love og regler forstås, fortolkes, afgrænses, forvaltes og forhandles i den daglige praksis blandt et udsnit af danskerne. Sort arbejde er således ikke bare sort arbejde – og de unikke, lokale perspektiver belyser i denne sammenhæng, hvordan simple antropologiske greb kan forklare og udfolde aktuelle skattemæs-

sige problemstillinger på stadig nye og nuancerede måder i 2014.

At sort arbejde ikke alene er et skatteøkonomisk og juridisk fænomen, men også må forstås som et socialt fænomen, var netop én af de pointer, jeg stod tilbage med, da jeg efter halvandet års studier inden for emnet afsluttede min kandidatgrad.

For at kunne videregive nogle af de indsigter, jeg i min undersøgelse nåede frem til, er det nødvendigt at forklare noget om mine informanternes sociale kontekst, idet

denne viste sig at være afgørende for hvilke valg, de traf - herunder at bryde loven.

Et tæt knyttet netværkssystem

Måden, landsbyboere omgås hinanden på, kan med socialantropologen Arnold Leonard Epsteins ord betegnes som et 'tæt knyttet netværkssystem', der skaber baggrunden for blandt andet udveksling af ydelser og modydelser af forskellig karakter.

Det tæt knyttede fællesskab, som man kan støde på i mindre lo-

kalsamfund, hvor alle hilser på hinanden, og de fleste kender hinanden på kryds og tværs på grund af den daglige kontakt, det tætte nabofællesskab og det sociale liv, opstår i kraft af byens størrelse og mangfoldigheden af lokale arrangementer og foreningsliv. Når mange forskellige relationer således forbindes på et utal af måder, skaber det et stærkt fællesskab, hvori der indgår mange normative forpligtelser, og hvor det opleves som helt naturligt, at man hjælper hinanden.

I sådan et fællesskab finder man samtidig en mangfoldighed af håndværksmæssig kunnen; landsbyboerne har således oftere adgang til den slags kompetencer, som efterspørges i forhold til for eksempel renoverings- og reparationsopgaver, end man ville have i en større by. Og i landsbyen tager gengældelse af en tjenesteydelse derfor også typisk form af en anden modydelse. Dette vil sige, at man her støder på problematikken om, hvor grænsen går mellem vennetjenester og lovbrud.

I landsbyen: Socialt forpligtende udveksling

I landsbyssamfund foregår der megen udveksling på forskellige niveauer: Social udveksling, kulturel udveksling, formel økonomisk udveksling og altså også uformel udveksling af ydelser og modydelser. Og selvom normer ikke er statiske, så præges vi mennesker til at tilpasse os gennem indlæringen af de sociale normer, der allerede findes i de sociale grupper, vi indgår i. De gældende sociale normer præges derfor af en vis kontinuitet, som blandt andet påvirker borgernes holdning til hvad, der bør beskattes.

Det er af denne grund nødvendigt, at man ser ud over og bag om tallene og statistikkerne, hvis man reelt vil opnå den fulde forståelse for de faktorer, som har betydning for borgernes skatteyderadfærd. Konteksten er nemlig ekstremt betydningsfuld for borgernes beslutning om at indgå i det, skattevæsenet kategoriserer som 'sort arbejde'.

Når dele af det sorte arbejde i visse fællesskaber opleves som en naturlig del af livet, og i flere tilfælde som intuitivt meningsfulde og retfærdige udvekslinger, betyder det, at mennesker, som er bundet til hinanden gennem mangfoldige forbindelser, nogle gange 'tvinges' til at opfylde uskrevne forventninger om disse udvekslinger for at være en del af det sociale normfællesskab, hvor der er konsensus om, at 'det er sådan vi gør'.

I landsbyen foregår der groft sagt mere eller mindre organiserede og gensidige udvekslinger af vennetjenester à la: 'hvis du gør det her for mig, så gør jeg det her for dig', uden at indbyggerne af den grund skænker skattereglerne en tanke. De udvekslinger, som ifølge skattelovgivningen er ulovlige, er altså samtidig noget, som kitter lokalsamfundet sammen.

I Aarhus: Sort arbejde som handelsrelation

Det er interessant, at man ikke finder samme 'kit', 'tvang' eller gensidige forpligtelse i udvekslinger i storbyen. Her afsluttes lignende ydelser i højere grad med betaling i penge, og de opfattes og benævnes også helt konkret som 'sort arbejde'.

Mine informanter i byen adskilte sig fra dem i landsbyen ved, at de generelt havde længere og mere specialiserede uddannelser, hvilket

hænger naturligt sammen med, at uddannelsesinstitutioner og jobs til højtuddannede ofte befinder sig i byerne. I min undersøgelse var der en klar tendens til, at byboernes sociale omgangskredse også var mere homogene, idet de havde fagligt set mere snævre netværk med folk, som besad kompetencer, interesser og uddannelser, der i høj grad matchede deres egne. Af samme årsag opstod der en ensartethed i mine by-informanters sociale relationer, som i praksis betød, at de ikke var i personlig kontakt med den samme mangfoldighed af folk med håndværksmæssig 'know-how', og at muligheden for komplementær udveksling og udveksling af håndværksmæssige tjenesteydelser inden for netværket var væsentligt begrænset.

At samfundsstrukturen er mere anonym i byen udelukker ikke, at der foregår sort arbejde. Men det foregår under andre forudsætninger, end det er tilfældet i landsbyens tætknyttede netværkssystem.

Sort arbejde i byen er en transaktion – en handel mellem sælger og køber – og dermed per definition en midlertidig og forbigående relation, som, modsat landsbyens reciproke gaveudveksling, står uden for varige sociale sammenhænge, da den hverken forpligter giveren eller modtageren af ydelsen. Penge udligner øjeblikkeligt transaktionen, hvorfor man ikke skylder eller har grund til at gengælde noget: Parterne frigøres og relationen kan når som helst opsiges eller afbrydes.

Mængden og karakteren af udvekslingerne i byen adskiller sig markant fra landsbyen. Når det handler om udveksling, der knytter sig til udførelse af et konkret arbejde, etableres og foregår den-

ne oftest uden for netværket. Mine informanter i Aarhus havde alle, ligesom landsbyboerne op til flere gange benyttet sig af sort arbejdskraft i en eller anden form. Men det betød ikke, at de enstemmigt udtrykte opbakning til sort arbejde, tværtimod var mange af dem holdningsmæssigt imod visse typer af sort arbejde.

Selvom informanterne udtrykte størst modstand mod det regelmæssige og organiserede sorte arbejde, mente de alligevel at fx rengøringsopgaver, havearbejde, vinduespudsning og babysitting kunne forsvares, selv når opgaverne var regelmæssigt tilbagevendende. Årsagerne hertil var, at de betragtede arbejdet som noget flygtigt uden omsættelig værdi, at arbejdet foregik inden for den private sfære, og at det normalt kun foregik i en afgrænset periode, fx mens børnene er små, under opstart på nyt job, ved afslutning af et projekt eller i forbindelse med en skilsmisse. Kort sagt var efterspørgslen efter sort arbejde i form af hjælp til huslige opgaver langt mere udbredt i Aarhus, end tilfældet var i landsbyen, og informanterne forholdte sig ikke snorlige til lovgivningen.

Det multistrengede versus det enkeltstrengede netværkssystem

I landsbyen bliver udveksling af både vennetjenester og sort arbejde en almindelig og forventelig ting, fordi man har et nært kendskab til hinanden og hinandens håndværksmæssige evner. I storbyen er det sociale set-up anderledes anonymt og netværkene ofte ensartede og enkeltstrengede. Hvorvidt borgerne opfatter udvekslingen af varer og ydelser som et socialt, økonomisk eller juridisk anliggen-

de afhænger af flere forskellige faktorer, blandt andet karakteren og værdien af det sorte arbejde, bagvedliggende årsager til arbejdet samt relationen mellem køber og udbyder.

Informanterne i Aarhus tendere mod at opfatte sorte arbejdsydelser som mindre regelstridige, hvis der var tale om mindre omfattende arbejder, der knyttede sig til husholdningen. Når det sorte arbejde fandt sted som en praktisk løsning i hjemmet, argumenterede informanterne for det rimelige og rationelle bag regelbruddet, hvis det for eksempel omhandlede arbejdsopgaver, der kunne udføres af private og ufaglærte, og som frembragte mere forbigående og uomsættelig værdi (fx rengøring og malerarbejde). Hvorimod der var flere forbehold mod mere specialiserede og omfattende opgaver, herunder frembringelse af varige værdier af mere eller mindre omsættelig karakter,

som for eksempel at få udført en tilbygning eller et nyt tag. Karakteren af den produktion, der finder sted gennem det sorte arbejde viste sig at spille en central rolle, som har indflydelse på byboernes accept. Det betød dog ikke, at informanterne ikke benyttede sig af sådanne sorte ydelser.

Men her spiller relationen mellem køber og udbyder en væsentlig rolle. I Aarhus karakteriseredes relationen ved at være kortvarig og svarede som regel til den tid, det tog at udføre arbejdet. Relationen afsluttedes når handlen var færdig og betalt. Byboerne var bevidste om, at det var en forbigående ikke-officiel relation, der afveg fra officielle kontraktuelle relationer ved ikke at indeholde reklameretigheder.

Har køberen derimod kendt udbyderen fra barnsben medvirker det til at nuancere og legitimere accepten af det sorte arbejde. Det vil sige, at en tilflytter til Aar-

hus har mulighed for at ringe til en ven hjemmefra, og dermed mulighed for at trække på en tidligere opbygget tillidsrelation mellem partnerne. Dette spiller en betydningsfuld rolle i forhold til, at køberen kan tillade sig at stille krav, hvis arbejdet efterfølgende viser sig ikke at være i orden. Forskellen ved at benytte hjemstavnsrelationer frem for fremmede håndværkere ligger i det forhold, at håndværkeren 'hjemmefra' også har noget på spil i udvekslingen med hensyn til kvaliteten i arbejdet, blandt andet hans faglige stolthed, hans opland, hans netværk og historie i en social sammenhæng. Årsagen til dette skal findes i argumentet om de forømtalte mængdestrengede og forpligtende netværksrelationer i landsbyen.

Bevidstheden om juraen og det regelstridige får af denne grund ikke plads til at spille så stor en rolle som de internaliserede hjemstavnsstrategier, hvilket belyser, at dilemmaet for de implicerede foregår på flere forskellige planer: Det er ikke så meget et spørgsmål om regelefterlevelse - om udvekslingen er lovlig eller ulovlig - men nærmere et spørgsmål om betydningen af at have sociale relationer og dermed 'kapacitet' i netværket. Det gør en forskel, at man for eksempel kan ringe en kammerat op og 'holde forbindelsen varm', fordi man har en fælles forståelse og noget historie sammen som gør, at der opstår mulighed for at tale sammen på en anden måde end med fx en fremmed håndværker.

Når sort arbejde udføres af hjemstavnsrelationer, tilføjes der samtidig en form for garanti i forhold til kvaliteten af arbejdet, som ofte er fraværende i handlen med sorte håndværkere, hvis det senere

viser sig, at arbejdet er mangelfuldt.

Det forhold at flere informanter tilkendegav, at de benyttede såkaldte hjemstavnsrelationer, kan tolkes som en del af vedligeholdelsen af netværket, der holder relationen varm og brugbar, ligegyldigt om man bor i landsbyens sociale netværkssystem eller i byens mere anonyme samfundsstruktur, samtidigt med at det sorte arbejde tilføres legitimitet i købers øjne.

SKAT kontra den menneskelige natur

Når man sætter sig ind i borgernes overvejelser af og incitamenter til sort arbejde, ser man, hvordan sort arbejde både er økonomisk, socialt og kulturelt forankret. Komplexiteten i de fænomener, som skattevæsenet rubricerer som sort arbejde, kan først udredes, når man forstår de bagvedliggende faktorer i udvekslingsrelationerne mellem menneskene.

Min undersøgelse tog sit teoretiske udspring i den franske sociolog og antropolog Marcel Mauss' teori om 'Gaven' fra 1924. Jeg har undersøgt i hvilke sammenhænge udveksling af varer og ydelser (sort arbejde) opfattes som enten 'gaver', der binder folk sammen i et forpligtende udvekslingsforhold, eller som vareudvekslinger i en handelsrelation, som ikke skaber yderligere forpligtelser i forholdet mellem giver og modtager.

Mauss tegner modsætningen mellem disse to typer relationer tydeligt op: På den ene side står menneskets overordnede behov for at indgå i socialt meningsfulde og forpligtende sammenhænge, mens markedet med dets upersonlige handelsfrihed på den anden side bygger på en idé om individets egeninteresse, som frem-

mer en social indifferens over for hvem, det er, man køber fra eller sælger til.

Skattevæsenet er med sine universelle regelsæt og lovpraksis nødt til at føre markedsprincipperne helt ud, og dermed overses socialiteten i det sorte arbejde, når sociale udvekslinger anses for at være handelsrelationer, som ikke skaber forpligtende varige bånd og sammenhold mellem mennesker. ■

Forslag til videre læsning:

Björklund-Larsen, L. (1998): *Svart arbete, vitt arbete – hur lite skit i hörnen blev ett rent helvete*, *Tidsskriftet Antropologi* nr.51, 2005/2006, pp. 39-59

RFF(2010): *Danskerne og det sorte arbejde*, (red. Hvidtfeldt, C. et al.) *Rockwool Fondens Forskningsenhed. Syddansk Universitetsforlag*
Parry, J & M. Bloch (1989): "Introduction: Money and the morality of exchange", In *Money and the Morality of Exchange*, (ed.) J. Parry & M. Bloch, Cambridge University Press, pp. 1-33

Mauss, M. 1924 (2000): *Gaven. Gaveudvekslingens form og logik i arkaiske samfund*. På dansk ved Ellekjær, E., Presses Universitaires de France 1950

SARA BORGHOLM ULLERICH ER KANDIDAT I ANTROPOLOGI FRA AARHUS UNIVERSITET 2012. SARA SAMARBEJDEDE MED INDSATSKONTORET I SKATTEMINISTERIET FRA 2011 OG FREM TIL AFLEVERINGEN AF HENDES SPECIALE, HVOR HUN BLA. UNDERSTØTTEDE UDVIKLINGSPROCESSER I SKATS INDSATSAFDELING OG TILVEJEBRAGTE KVALITATIV VIDEN OM SKATTEYDERADFÆRD HERUNDER MANGLENDE EFTERLEVELSE AF SKATTEREGLERNE. SARA ER I DAG ANSAT I ARBEJDSILSYNET, HVOR HUN ARBEJDER MED PSYKISK ARBEJDSMILJØ.

§ 808-

PERSONUNDERSØGELSE ET TILBUD, DU IKKE KAN AFSLÅ

I Danmark bliver det mere og mere almindeligt, at klienter i retssystemet inviteres til personundersøgelser med henblik på samfundstjeneste som alternativ til fængselsstraf. De fleste klienter tager imod dette tilbud, og dette kunne indikere, at samfundstjeneste er at foretrække for både klient og system. Men har individ og samfund samme interesser i disse situationer?

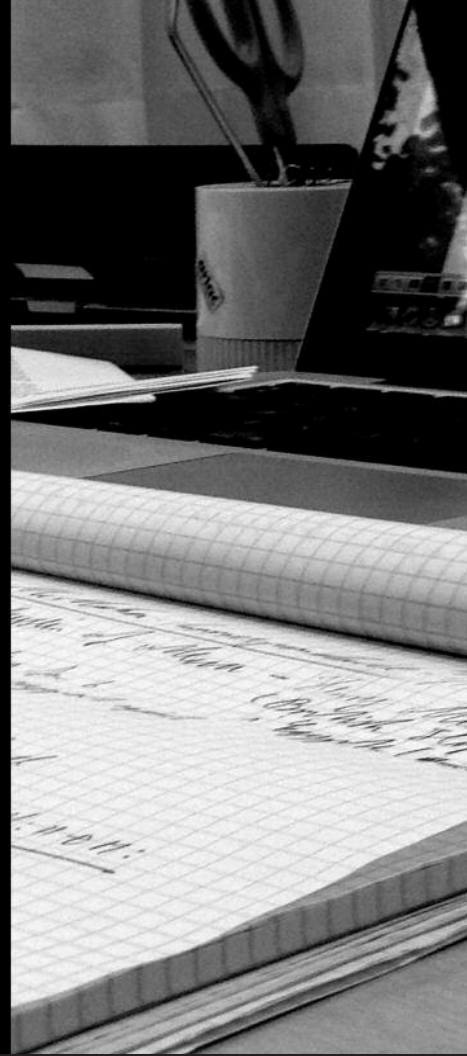
af *NIELS KUDAH*L og *BOGDAN VASII*

17 dage efter jeg modtog sagen med Martin, fik jeg omsider aftalt et møde. Med andre ord tog det to breve og et opkald til advokaturret for at indhente supplerende kontaktoplysninger. Martin vidste ikke, at jeg havde skrevet. Han havde sovet på en vens sofa de sidste to måneder. Den oplyste adresse var 8 måneder gammel. Martin virkede naturligvis noget tøvende i telefonen, da jeg ringede. Men han kunne godt huske de to år gamle tyverisager. Det var dog ikke ham. "Og fra en anden tid", sagde han.

Desuden troede han, at de havde glemt ham. "Det er jo ikke sikkert, du får en dom," sagde jeg. "Et retsmøde er typisk ret kort, og du kommer kun i begrænset omfang til orde. Undersøgelsen skal give dommeren et bredere indblik i din baggrund og livssituation". Han var fortsat ikke overbevist, men indvilligede. Vi aftalte en tirsdag kl. 11.00, da han skulle på arbejde kl. 15.

Martin kom en halv time for sent. "Ikke helt vænnet mig til at stå tidligt op," sagde han. Jeg svarede, at det var ok. "Vil du have en

kop kaffe, te eller noget vand?", og viftede mod maskinen. "Morgenkaffe, ja tak!" Han trak vagt på smilebåndet og kiggede over imod det åbne sekretariat. Vi luntede ind på et kontor. Han var fortsat noget forundret over forløbet, men virkede ved godt mod under min 5-minutters introindføring. "... Du kan få mellem 30 og 300 timers samfundstjeneste, som typisk skal afvikles på en periode på mellem 6 måneder og maksimum 2 år... udført på biblioteker i sportsklubber, osv. ...". Hans øjne

vandrede imod slutningen, så jeg bad ham om at læse "Samtykke om Samfundstjeneste", inden han underskrev. Viftende med kuglepennen, sagde han, at han jo gerne vil have samfundstjeneste, hvis han skulle få en dom. Men han kunne ikke se meningen med at snakke med en fremmed om svigt og anbringelse i sin barndom - og hashmisbruget, der stoppede for et år siden. Han var kommet videre, og havde ikke lyst til at få gravet i det. Han havde afsluttet misbrugsbehandling. Nyt arbejde

i 4 måneder. Tilsagn om ungdomsbolig. "Det er jo ikke mig, der dømmer", sagde jeg. "Undersøgelsen skal give dommeren et indblik i, hvem du er. Hvis du får en dom, så kan samfundstjeneste komme på tale, hvis du bliver erklæret egnet til det". Martin skrev under, vi talte sammen i en god time, og jeg indhentede udtalelse fra behandlingsstedet.

Personer, der indrulles i en personundersøgelse, er sigtede, ikke dømte. Det er umiddelbart i sigtedes interesse at deltage, da

samfundstjeneste eller alternative sanktioner antages at have færre konsekvenser for dennes civile liv. Konkret betyder det dog, at de skal åbne op for deres private forhold til en person, som de aldrig har mødt før og ikke vil møde igen. Hensynet til klienten igennem dette forløb indbefatter derfor andet og mere end nøgtern interesseoverensstemmelse, men hvordan forvaltes hensynet til klienten i praksis? Og hvilke etiske problemstillinger rejser denne praksis?

§808 - Person undersøgelse

Personundersøgelser søger at skabe et tilfredsstillende grundlag, hvorfra egnethed til en eventuel dom med samfundstjeneste kan vurderes. Helt konkret sker det igennem en form for semi-struktureret livshistorieinterview, som efterfølgende udfærdiges som rapport. Rapporten inkluderer en konklusion, hvor personundersøgeren i samråd med lederen af afdelingen vurderer, om den sigtede vil kunne leve op til de krav, som er forbundet med alternative strafudmålinger. Dette gøres delvist for at undgå, at den sigtede skal trækkes igennem retssystemet flere gange end nødvendigt med de sociale, psykiske og økonomiske konsekvenser, sådanne forløb kan have. Samtidigt er det også et forsøg på at undgå unødige vilkårs-overtrædelser og indberetninger til retten med store samfundsmæssige økonomiske omkostninger. Personundersøgelse som retslig praksis udføres i henhold til retsplejelovens §808:

§ 808-UNDERSØGELSE. Der skal tilvejebringes sådanne oplysninger om sigtedes personlige forhold, som må antages at være af betydning for sagens afgørelse vedrørende straffastsættelse eller anvendelse af anden retsfølge end straf.

Stk. 2. En nærmere undersøgelse vedrørende sigtedes personlige forhold, herunder navnlig hans tidligere og nuværende forhold i hjem, skole og arbejde samt hans legemlige og åndelige tilstand ..."

Afhængigt af klientens alder og kriminalitetens art anlægges fokus på forskellige dele af de 7 overordnede felter, som retsdokumentet består af: Opvækst og familieforhold, Boligforhold, Helbreds-

forhold, Uddannelse og Erhverv, Økonomiske forhold, Fremtid og Dokumentation/Udtalelser. De første 6 punkter indgår altid. Det sidste er en udvidelsesmulighed, der kan styrke eller uddybe klientens udtalelser. Det kan for eksempel være dokumentation fra socialforvaltninger, hjemløseenheder, psykiatere, eller praktiserende læger vedrørende patientens anamnese, medicinering, osv..

Justitsministeriet nyligt udfærdigede "Aftale om kriminalforsorgens økonomi i 2013-2016" inkluderer en ændring af straffeloven med sigte om at øge brugen af samfundstjeneste og fodlænke i udslusningen. Argumentation lyder, at "brugen af alternativer til frihedsstraf og tidligere udslusning i eksempelvis fodlænke kan medvirke til at forebygge, at dømte falder tilbage til kriminalitet". Betin-

get dom med vilkår om samfundstjeneste eller afsoning med fodlænke betinger imidlertid, at man er blevet erklæret egnet i en personundersøgelse. Eftersom reformen først blev vedtaget i oktober 2013, er det fortsat uvist, hvilke konsekvenser aftalen vil få. Det vil dog med sikkerhed højne den igangværende stigning af årlige anmodninger om personundersøgelser, der antalsmæssigt fra 2008 til 2013 er steget med ca. 30% til godt 14.000 på landsplan. Personundersøgelser i Danmark er imidlertid ikke en ny praksis. De er blevet foretaget siden 1930'erne.

Historisk dansk praksis

I sin ph.d.-afhandling ved Københavns Universitet "Livshistorier i straffesagen: Vidensprocesser om sigtedes person fra 2012" argumenterer Louise Johansen for, at

skiftende samfundsmæssige strømninger er med til at skabe den kriminelle som person. Med inspiration fra Michel Foucault og Max Weber henviser hun til danske velfærdsprogrammets betydning for straffesystemets opbygning. Den behandlingskrævende kriminelle opstod som genstand for intervention, fordi velfærdstanken betonedede paternalistiske hjælpeforanstaltninger til den kriminelle. I forlængelse af dette kan man betragte den øgede brug af samfundstjeneste som strafform som udtryk for en bevægelse væk fra den klassiske moderne kontrol over den kriminelles tid og rum til de mere senmoderne magtformer. Den dømtes selvforvaltende udøvelse af samfundstjeneste kan i dette lys betragtes som en offentlig praksis, der borgerliggør den kriminelle med egenskaber som mødepligt og ansvarsfølelse gennem retrospektiv selvrefleksion og med fremadrettet samfundsbevidst sigte.

I forhold til udviklingen af praksisser er det ifølge Johansen bemærkelsesværdigt, at der hverken har foreligget nogen klare nationale retningslinjer for personundersøgernes faglige baggrunde eller for oplæringen af dem. Eksempelvis nævner hun, at personundersøgere i 1951 fortrinsvist var honorarlønnede præster, at det i 1971 primært var socialrådgivere, mens der i vores nuværende afdeling er alt fra socialrådgivere og jurastuderende til psykologer og antropologer. Forsorgsselskabet argumenterede

allerede i 1966 for en sådan sammensætning, da man bedre kunne tilpasse forespørgslerne til honorarlønnede medarbejdere samtidigt med, at det sikrede en forankring i den almindelige befolkning og dermed også en demokratisering og en udbredelse af viden om retsvæsenet. På trods af anbefalinger om professionalisering af korpsen af personundersøgere har Kriminalforsorgen fastholdt dette lægmandsprincip. I 2014 er der imidlertid igangsat et internt rejsehold, der blandt andet skal ensret-

KRIMINALFORSORGEN I FRIHED

KIF VARETAGER DET DAGLIGE ARBEJDE MED FULDBYRDELSE AF DOMME TIL TILSYN, TILSYN MED PRØVELØSLADTE MV. OG DELTAGER I DET DOMSFORBEREDENDE ARBEJDE (UDARBEJDELSE AF PERSONUNDERSØGELSER OG UDTALELSER TIL BRUG FOR RETLIGE AFGØRELSE). KIF STÅR DESUDEN FOR FORSORG SARBEJDET FOR DOMFÆLDTE OG TILBAGEHOLDTE I ANSTALTERNE OG I POLITIETS DETENTIONER (ARRESTHUSE). HERUDOVER DELTAGER KIF I DET KRIMINALPRÆVENTIVE SAMARBEJDE SAMMEN MED SOCIALVÆSEN, SKOLEVÆSEN OG POLITI.

te praksis i forhold til egnethedsvurderinger i hele landet, da der er et stort og uforklarligt udsving i antallet af sigtede, som erklæres egnede til samfundstjeneste på tværs af forskellige danske politikredse. Om rejseholdets anbefalinger også bliver professionalisering eller af anden karakter bliver spændende at følge.

Indkaldelse og modtagelse

Første skridt i udarbejdelse af en personundersøgelse består i vores

afdeling på Nansensgade i København af, at personundersøgeren på opfordring af politiet eller forsvarer kontakter klienten per brev. I brevet anmodes klienten om at tage telefonisk kontakt til personundersøgeren. Det er, som i Martins tilfælde, langt fra alle, der svarer. Men når kontakten først er etableret, ender det som oftest med en undersøgelse. Under telefonsamtalen bliver klienten informeret om formålet med undersøgelsen, hvorefter et tidspunkt aftales for gennemførelse af interviewet. Efter interviewet indhentes eventuel dokumentation/udtalelser, hvorefter personundersøgelsen skrives og sendes til Kriminalforsorgen i Friheden til endelig afslutning før den videresendes til retten. Sagsforløbet kan kompliceres af mangelfulde kontaktoplysninger, aflyste aftaler, behov for tolk, mm., men kan i udgangspunktet være ret begrænset.

I en etisk sammenhæng søger proceduren i første omgang at sikre hensynet til klienten ved et diskretionshensyn. Personundersøgelsen må ikke gøre andre bekendt med sigtelsen, hvorfor brevene ikke angives en afsender, kun en afsenderadresse. Der lægges ikke beskeder på klienters telefonsvarere, når der ikke bliver svaret, og arbejdsgivere kontaktes ikke, uden at det har afgørende betydning for vurderingen af klientens egnethed – og aldrig uden dennes skriftlige samtykke. Eksempelvist i Martins sammenhæng kunne det have været relevant

igennem en udtalelse at få et indtryk af, i hvor stort en grad han kunne varetage sit nuværende arbejde i lyset af sit tidligere misbrug. Men som personundersøgere ville vi i en sådan sammenhæng vurdere, at det kunne skade hans sociale relationer på hans arbejdsplads.

Den skriftlige indkaldelse efterfølges som nævnt af en telefonisk samtale, hvor personundersøger og klient skal indgå aftale om

eventuelt møde. Denne samtale kan fra personundersøgers side varetages mellem to poler: En juridisk begrundet indførelse i undersøgelsens formelle formål eller en empatisk orientering i forhold til klientens situation.

Værdisættet, der ligger bag rekrutteringen af personundersøgere, og herunder ansættelsen af eksempelvis en antropolog og en kulturgeograf som os selv, trækker

i retning af at praksis skal udfoldes empatisk og mellemmenneskeligt. Dette er i tråd med Johansens påpegning af, at Kriminalforsorgen har forsvaret princippet om, at mødet forankres i befolkningen. Det mellemmenneskelige møde betyder blandt andet bedre muligheder for skabelse af tillid. Vores primære telefonsamtale med klienten bærer ofte præg af netop denne tillidsskabende funktion,

Foto, Arne List.

hvor eventuel skepsis og tvivl forsøges imødekommet. Men denne tillidsskabelse forudsætter netop en bevægelse væk fra rollen som bureaukrat til borger.

Et personligt møde

"En kop kaffe til at starte på?" Personundersøgerens gestus åbner for samtalen. Afslås tilbuddet, tilbydes eksempelvis vand, eller der gøres andre tegn til, at klienten

skal føle sig velkommen. Personundersøgeren forsøger at etablere en ramme for intimitet, da klientens tryghed i interviewsituationen er af afgørende betydning for personundersøgelsens kvalitet. Særligt fordi forhold som misbrug af alkohol eller stoffer, behov for psykiatrisk behandling, eller personlige forhold om eksempelvis misbrug i barndommen alle kan blive en del af samtalen. I denne sammenhæng

minder situationen om et livshistorieinterview. Men sammenholdes disse interviews med socialvidenskabelige livshistorieinterview er der imidlertid væsentlige forskelle. De arkitektoniske rammer på Kriminalforsorgens kontorer eller i besøgsafdelingerne tilknyttet fængsler eller arresthuse er stramt holdte, sproget i brevene formelt og informanter betegnes "klienter" eller "sigtede". Lige så bety-

dende for samtalsforløb som de bureaukratiske rammer er det underlæggende formål at give retten sikkert grundlag for at idømme samfundstjeneste som passende straf og få sigtede til at modtage den i tilfælde af dom. Interviewene har ikke til formål at åbne op og opnå indsigt i informantens livsverden og efterstræber ikke etnografisk rapport. Der arbejdes derimod mere imod afdækning af de forhold, som man på forhånd ved udgør kriterier for egnethed til samfundstjeneste. Lidt forenklet drejer det sig om eksempelvis fast bolig, misbrugsforhold, samt fysisk eller psykiske problematikker. Samtidigt har vi åbenhed overfor andre forhold af relevans. Disse skal dog ses samlet og enkeltstående problematikker om for eksempel dagligt misbrug af hash alene medfører ikke nødvendigvis en afvisning. Kun såfremt misbruget er af et sådant omfang, at klienten selv eller eksempelvis behandlingssteder vurderer, at klienten ville have svært ved at overholde kravet om at møde påvirket på samfundstjenestestedet.

På den ene side skal personundersøgeren minde klienten om undersøgelsens karakter og formål, på den anden side skabe en tillidsfuld relation. Der er således tale om modsatrettede bevægelser i samtalen, som udgør et etisk dilemma, som personundersøge-

ren må søge at balancere i sin professionelle varetægt af interviewsituationen, og som får samtalen til at svinge i karakter mellem formel distance og intim fortrolighed. Klientens villighed til overhovedet at deltage i samtalen er helt eller delvist grundet i ønsket om at opnå at blive erklæret egnet, hvil-

tælle åbenhjertigt om dem. Den fælles ramme som alle disse kommunikative handlinger udspiller sig indenfor, er, at den udfoldes for at affærdige en rapport med henblik på samfundstjeneste. En altovervejende majoritet af samtaler starter i overensstemmelse hermed, at klientens skriver under på samtykke

om samfundstjeneste som mulig straf, og kriminalforsorgens vurdering af klienten som egnet til dette alternativ.

SAMFUNDSTJENESTE

SAMFUNDSTJENESTE ER ET ALTERNATIV TIL FÆNGSELSSTRAF. DET ER EN STRAFFORM, SOM NOGLE FÅR SOM EN DEL AF EN BETINGET DOM, MENS ANDRE UDFØRER SAMFUNDSTJENESTE SOM EN DEL AF BETINGELSERNE FOR DERES PRØVELØSLADELSE. SAMFUNDSTJENESTE BETYDER, AT DEN DØMTE SKAL UDFØRE ET ARBEJDE FOR EN OFFENTLIG INSTITUTION ELLER EN INSTITUTION MED ET ALMENNUTTIGT FORMÅL. ARBEJDET SKAL VÆRE AF EN TYPE, SOM ELLERS IKKE VILLE BLIVE GJORT. OMFANGET ER MINDST 30 TIMER OG HØJST 300 TIMERS ARBEJDE, SOM NORMALT SKAL AFVIKLES INDEN FOR 4-12 MÅNEDER, MEN MAKSIMALT 2 ÅR. SAMFUNDSTJENESTE SKAL UDFØRES I DEN DØMTE FRITID. DE DØMTE ER ALTID UNDERGIVET TILSYN AF KRIMINALFORSORGEN I DEN PERIODE, DE SKAL UDFØRE SAMFUNDSTJENESTE.

ket præger mange, særligt mere ressourcestærke, klienters opførsel i interviewet. Klienten opererer således i et spændingsfelt mellem at skulle fremstille sig selv som sund og rask her og nu og været i stand til at bevæge sig væk fra problematiske omstændigheder i en form, der overbeviser systemet/personundersøger, samtidig med at demonstrere villighed til at for-

Velfærdsstatens straf

Netop det, at både de indledende samtaler og selve interviewet altovervejende ender i en fælles konklusion er signifikant. Den fælles slutning afspejler subjektets begyndende indskrivelse i systemets forståelse af klientens situation. Dette bringer minder om Michael Herzfelds pointe i "The Social Production of Indifference" fra 1992 om, at også indenfor bureaukrati er det ikke reglerne, men fælles forestillinger, der strukturerer social praksis. Herzfeld kritiserer i sin bog forestillingen om en iboen-

de Weberiansk rationalitet i vestlig bureaukratisk praksis. Nærmere bestemt stiller han spørgsmålstejn ved, hvorvidt det selvproklamerede rationelle vestlige bureaukrati ikke i lige så høj grad trækker på symboler og værdier i dens selvforståelse, som de samfund som antropologer traditionelt har fokuseret på. Herzfeld retter den analytiske opmærksomhed mod, at

bureaukraternes praksis ikke bare er struktureret af dominerende kulturelle forestillinger, men også at borgerne relativt let og frivilligt indskrives sig i og reproducerer systemets forståelse af deres situation. Baggrunden er i denne sammenhæng de delte dominerende nationale velfærdsstatslige forestillinger, som fordrer en oplevet parallelitet i mellem den sigtede og personundersøgeren. Dette tilde-

Sigtet indtil det modsatte er bevist

En pointe i sig selv er, at i den nuværende forvaltning af hensynet til klient under indkaldelse og udarbejdelse personundersøgelser, betragtes den sigtede netop som en "klient" og omtales som sådan. En betegnelse som viser, at borgeren i relation til statssystemet har ændret status alene i kraft af sigtelsen, og det inden retten har taget stilling til skyldsspørgsmålet.

Foto, Lisa Risager.

ler en ekstra dimension i forståelsen af betydningen af lægmandsprincippet i KiF's ansættelsespraksis. Personundersøgeren, om end muligvis formel, er ikke en professionel bureaukrat, men almindelig borger hvervet i overensstemmelse med Kriminalforsorgens ansættelsespraksis. Set fra den vinkel er den fælles konklusions baggrund og udtryk i fin overensstemmelse med Kriminalforsorgens tildeling af lægmandsprincippet for at sikre det mellem menneskelige møde.

Her er afdelingen for personundersøgelser en isoleret afdeling i Kriminalforsorgen. Men de strukturerende rammer for undersøgelsen og begge parter varetage af deres roller i interviewsituationen har paralleller, der kan ses som forløbere til de dominerende træk ved samfundstjeneste som en selvforvaltende og selvdisciplinerende strafform. I den forstand kan man se personundersøgelsen, der underlægger sigtede, som forberedende retshandlinger. Dette sker blandt andet på grund

af selve undersøgelsens formål om at vurdere egnethed til samfundstjeneste, hvilket sker af hensyn til, at dette potentielt er den bedst egnede straf for klienten, hvis værdiorientering er, at den kriminelle skal kunne opretholde eller reetablere et borgerligt liv. Etisk set er dilemmaet, at man ved denne øvelse indskrives borgere, der er uskyldige, indtil det modsatte er bevist, i et forløb, der i praksis har paralleller til den eventuelle efterfølgende straf. ■

Forslag til videre læsning:

Herzfeld, Michael. 1992. "The Social Production of Indifference: Exploring the Symbolic Roots of Western Bureaucracy"

Johansen, Louise. 2012. "Livshistorier i straffesagen: Vidensprocesser om sigtedes person". Ph.d., Københavns universitet

Klement, Christian & Pedersen, Anne-Julie Boesen. 2014. "Samfundstjeneste - en udvidet effektvalue-ring". Justitsministeriets Forskningskontor.

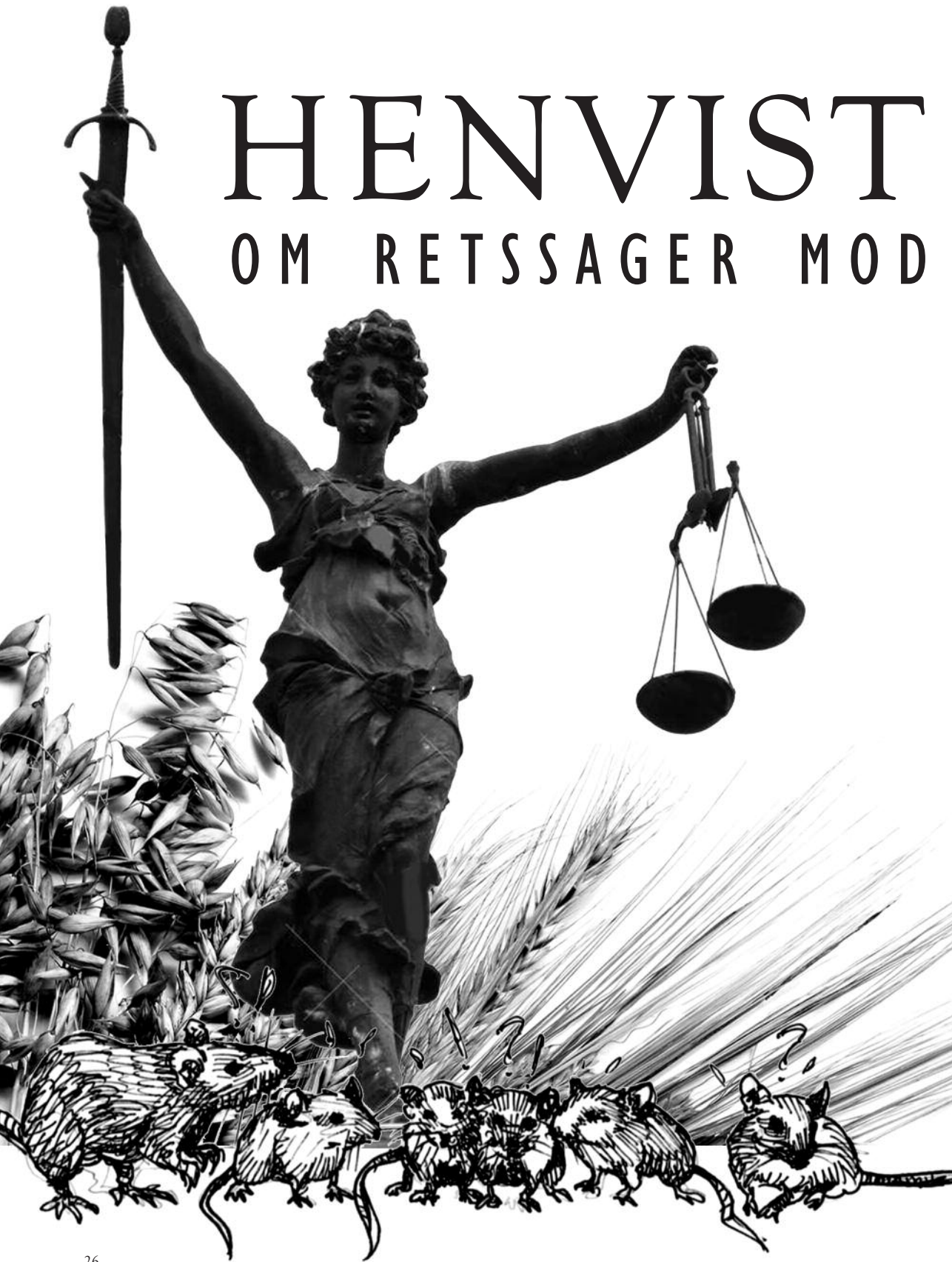
NIELS KUDAHIL ER CAND.SCIENTANTH. OG HAR ARBEJDET FOR KRIMINALFORSORGEN I FRIHEDEN I 1/2-ÅR. SIDELØBENDE ER HAN UNDERVISNINGSSASSISTENT PÅ ANTHROPOLOGI PÅ KØBENHAVNS UNIVERSITET.

BOGDAN VASII ER CAND.SCIENT.SOC. I GEOGRAFI OG ANTHROPOLOGI OG HAR ARBEJDET FOR KRIMINALFORSORGEN I FRIHEDEN I 3 1/2-ÅR. HAN ARBEJDER DESUDEN SOM EKSTERN LEKTOR PÅ KULTUR- OG SPROGMØDESTUDIER PÅ ROSKILDE UNIVERSITET. BAGGRUNDEN FOR DENNE ARTIKEL ER IAGTTAGELSER OG ERFARINGER GJORT I ARBEJDE PÅ KRIMINALFORSORGEN I FRIHEDENS AFDELING I NANSSENSGADE I KØBENHAVN.

Fotos af forfatterne

HENVIST

OM RETSSAGER MOD

TIL HAVET

ROTTER OG ANDRE DYR

Fra det 13. til det 19. århundrede var retssager mod dyr almindelige i store dele af Europa. Disse blev ført som ganske almindelige retssager, og dyrene blev som oftest dømt til hængning eller ekskommunikation. Med udgangspunkt i en sag, som indbyggerne i landsbyen Als rejste mod rotter og mus i 1711, diskuteres hvorfor beskrivelserne af retssagerne i dag opnår større og større opmærksomhed, og om det er muligt at forstå dem som andet end overtro.

af HANS CHRISTIAN KORSHOLM NIELSEN

Onsdag den 11. august 1711 oplæste en gruppe af mænd fra landsbyen Als ved Mariager Fjord en stævning ved landsbyens tingsted. De indkaldte alt, hvad der fandtes af rotter, vandrotter og mus på deres marker, grunde og i deres ejendomme, til grandestævne i Als onsdag den 19. august, kl. 10. Årsagen var, at gnaverne skulle gøres bekendt med den række af klager og spørgsmål som bønderne havde, om den ulovlige skade, som de havde påført korn, ager, eng og græs-bund. Samtidigt indkaldtes en gruppe af vidner, for at de - under ed - kunne fremføre deres klager og bevidne skaden.

Stævningen indeholdt også en indkaldelse til et yderlige stævne, der skulle afholdes to uger senere - den 26. august - hvor doms-

afsigelsen ville finde sted. De gode mænd fra Als, der oplæste stævningen, begærede, at dyrene enten dømtes til at erstatte den skade de havde forvoldt eller rømme byen.

Ved grandestævnet den 19. august, der blev ledet af dommer Niels Nielsen og skriver Lavrs Styrmand, blev det først fremført - under ed og bevidnet af dommer og skriver - at rotter og mus var stævnet rettidigt, dvs. otte dage tidligere, dernæst blev den fremførte stævning læst op fra et skriftligt memorial og endelig blev der fra stævnets midte tre gange udråbt, om der var nogen der på de indstævnedes rotter og mus vegne havde indsigelser mod stævningen. Da ingen meldte sig, gik mødet i gang og de indkaldte vidner fra Als fremførte deres sag.

Først kom Kristen Thomsen, der efter edsafleggelse beskrev, hvorledes rotterne havde ødelagt såsæd og græs på agre og i enge. Efter ham fulgte Mikkel Andersen, Jørgen Jensen, Lars Pedersen, Niels Pedersen Vester og Erik Andersen der alle - også efter edsafleggelse - bekræftede den beskrivelse af skaderne som Kristen Thomsen havde givet. En Kristen Tømmermand, der var udnævnt som tingsvidne for beboerne i Als, forsikrede sig dernæst om, at de otte tinghørere var overbevist om at den fremstilling, vidnerne havde givet, var sandheden og at de ville skrive under på dette. Det gjorde de. Da tingshørernes støtte var opnået, fremførte Kristen Tømmermand sin begæring om at de indstævnedes rotter og mus skulle dømmes til at erstatte den skade

de havde forvoldt eller rømme områderne omkring Als. Efter at denne begæring var fremført, blev den udråbt tre gange, for at sikre at hverken de omtalte dyr eller nogen på deres vegne havde noget at indvende: heller ikke denne gang meldte der sig nogen med indvendinger.

Dommen

Dommen, der blev udstedt den 26. august af dommer Niels Nielsen, indledes med en gennemgang af mødet den 19. august, og en forsikring om, at det var forløbet efter forskrifterne.

Dernæst henviser dommen til at:

"...det tros vist og ikke påtvivles, at den gode barmhjertige Gud ikke lader sådanne umælede skadelige Dyr ødelægge hans Gaver og Velsigelse, som han til Menneskens og Kreaturenes Føde skabt og ordineret har, men ellers ved hans Magt at de må lide og undgælde og bortrømme af deres Egn, Marker og Eng, By og Grænser og ej lade dem findes der mere og henvises i Havet, Menneskene på Jorden og Fiskene i Havet aldeles uden Skade..."

Rotterne dømmes altså ikke blot til at forlade marker og enge ved Als, men sendes ud i havet - og dommer Niels Nielsen noterer, inden han forsegler dokumentet, at dette skal ske inden 15 dage.

Beskrivelsen af retssagen mod rotterne ved Als findes i Rinds Herreds Krønike. Forfatteren til krøniken har nogle enkelte tilføjelser til beretningen og dokumenterne; blandt andet at beboerne i Als slap af med rotterne, og man kunne høre beretninger om, at fiskerne ved Als efter domsafsigelsen havde haft deres bundgarn fulde af druknede rotter!

Et andet vigtigt forhold forfatte-

ren nævner er, at der havde været beskikket en prokurator (repræsentant/forsvarer) for rotterne, en Jens Ufød, hvis navn dog ikke er indført i domsdokumentet. Og endelig bemærker krønikeskriveren, at mange, der i fremtiden læser denne historie, sikkert vil mene, at han har indført en fabel i sine beretninger om livet i Rinds Herred, men han kan forsikre læserne om, at det er sandt, at det er sket i hans levetid og kendt af enhver på egnen.

Retssager mod dyr

Som krønikeforfatteren skriver, vil de fleste, der læser ovenstående, nok mene at der er tale om en fabel eller i bedste fald en beskrivelse af almuens rabelaiske humor: Hvordan kunne indbyggerne få den idé, at de kunne føre en retssag mod vilde dyr, gøre disse til retssubjekter, når de normalt ikke tillægges en fri vilje og dermed straffeansvar for deres handlinger, og næppe heller kunne forventes at reagere på en dom (på trods af hvad fiskerne i Mariager Fjord måtte have oplevet)? Og hvor havde de fået den idé, at det var muligt at komme et onde af den art til livs gennem en retssag?

I den konkrete sag fra Als var det en "spøg doktor" fra Mariagerområdet, der have givet dem det råd, at hvis de ville de irriterende gnavere til livs, så skulle de afholde en retssag, hvor de dømte dyrene til havet. Men det interessante er, at retssagen i Als på ingen måde er enestående.

I det meste af Europa og i andre dele af verden har det ikke været ualmindeligt, at man førte retssager mod dyr, hvor disse blev behandlet på samme måde som almindelige kriminelle og lovbrydere. I Europa er disse sager ble-

vet afholdt ved de almindelige domstole og har haft deltagelse af dommere, advokater, retsskrivere og vidner, eller de er blevet afholdt ved kirkelige tribunalet og er blevet ledet af præster og biskopper.

Den tyske retshistoriker Karl von Amira (1848-1930) er blandt de første, der giver et forsøg på en samlet fremstilling af disse retssager i Europa. I bogen "Thierstrafen und Thierprocesse" fra 1891 præsenterer han en lang række sager fra forskellige dele af Europa, hvor der er blevet ført retssager mod dyr. Blandt de, der opregnes, er sagen fra Als og en lignende fra Lyø fra omkring 1806 (En sag der standses midt i processen fordi "fornuftens lysstråle brød igennem og spredte overtroens mørke", som den fynske rådmand og birkedommer Trojel skriver i sin beretning om sagen). Karl von Amira var interesseret i at finde ophavet til disse retssager og ikke mindst at placere dette indenfor en germansk/skandinavisk retstradition, der går forud for kristendommen.

Skadedyr mod Guds vilje

I sin gennemgang vægter Karl von Amira også et andet forhold: Forskellen mellem retssager mod vilde dyr og sager mod husdyr. I materialet har han samlet, hvor den første sag er fra det 13. århundrede, viser det sig nemlig, at sager mod vilde dyr - hovedsageligt rotter og mus eller bladlus, larver og andre insekter, der angriber afgrøder - oftest behandles af de kirkelige myndigheder og føres som tribunalet, hvor dyrene lyses i band og bortvises fra de områder, de har angrebet. Der er med andre ord tale om en kirkelig indgriben mod skadedyrene, og tribunalet havde deltagelse af præster, abbeder

Execution of a Sow.

og biskopper, der i alle forhold behandlede sagerne som kirken ville have gjort, hvis der var tale om et krav om bandlysning af en person.

Dette rejser selvfølgelig en lang række vigtige religiøse spørgsmål: Et af dem er, om skadedyrene, som kirken er med til at bekæmpe, reelt er sendt som en prøvelse fra Gud til menigheden, og at det derfor vil være forkert, at kirken hjælper med at bortskaffe dem. Et

andet spørgsmål er, om dyrene reelt blot handler efter den natur og den bestemmelse, som Gud har givet dem, nemlig at afgave vinstokke og opæde korn og grøntsager, og at de som Guds skabninger har en ret til at gøre dette. Det sidste forhold tog man højde for ved en række af tribunalerne, hvor skadedyrene blev ekskommunikeret samtidig med, at tribunalet tilbød dem andre opholdssteder,

som for eksempel et saftigt og grønt engstykke af passende størrelse udenfor landsbyen, hvor de kunne slå sig ned og leve i fred.

Som det er fremgået udgør sagen fra Als et specielt tilfælde, hvor det er den ordinære, lokale ret der står for domshandlingen, men man har dog stadig følt det nødvendigt at forsikre, at dommen er i overensstemmelse med hvad Gud har ordineret, altså at rotter og mus handler imod Guds vilje og den indstiftede orden, og det derfor er tilladeligt at dømme dem til kollektivt selvmord.

Husdyr for retten

Sager, der indbefatter husdyr, er derimod oftest blevet behandlet af de ordinære domstole; det var med andre ord dommere og jurister, der stod for afviklingen af retshandlingen, der ofte fandt sted ved det lokale domhus. Blandt husdyrene var det oftest svin, der blev ført for retten, men også hunde, tyre, æsler og heste er blevet retsfulgt for deres kriminelle handlinger eller deltagelse i utugtige forhold.

Når en stor del af sagerne der beskrives omhandler svin, der har dræbt eller lemlæstet småbørn, får man et indtryk af, hvor tæt mennesker og husdyr har levet sammen. Dette gælder fx en sag fra Savigny i Frankrig fra 1457, hvor en so bliver kendt skyldig i at have dræbt en femårig dreng. Soen bliver dømt til at blive hængt i bagbenene. Hængt blev en anden fransk so også - i Falaise i 1386 - efter at den havde revet ansigt og en arm af et barn. Det specielle ved denne sag var, at dommeren også forlangte, at den blev vandsiret i hovedet og på forbenene før den blev hængt, og ikke mindst at soen

under hele retssagen og ved hængningen på byens torv optrådte udklædt i mandetøj!

Den omtalte sag fra Savigny fik i øvrigt et længere retsligt efterspil, idet man sammen med soen anholdt dens seks pattegrise, da de blev fundet blodindsmurte ved liget af drengen. Rettens problem var, hvorvidt de skulle dømmes som soen, fordi de var medsamensvorne, eller om de først var kommet til åstedet efter soen havde dræbt drengen og derfor ikke stod til dødsstraf. Retten mente ikke, at den kunne afgøre spørgsmålet, og tilbød ejeren at han kunne tage de seks pattegrise tilbage, hvis han var rede til at betale kaution og til at bringe dem tilbage til retten, hvis der viste sig nye beviser. Efter et par uger vendte bonden dog tilbage til retten og meddelte, at han ikke var rede til fortsat at tage ansvaret for pattegrisene og - må man formode - forlangte den indbetalte kaution tilbage. Da pattegrisene nu var uden ejer, blev de videregivet til en lokal adelsfrue. Desværre indeholder beskrivelserne ikke yderligere oplysninger om deres senere opførsel.

Det kuriøse i højsædet

Karl von Amiras arbejde er ikke videre kendt, men danner reelt grundlaget for en bog udgivet af den i Tyskland bosiddende amerikaner E.P. Evans (1831-1917) i 1906: "The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals". En bog, der de senere år har opnået stor udbredelse, og nu også er kommet i en redigeret udgave som "Animal Trials" (2013).

De fleste, der har læst eller hørt om dyreretssager, vil referere til Evans. Evans gennemgår de sager, Karl von Amira præsenterede,

og en lang række flere fra forskellige dele af Europa. Men hvor Karl von Amira havde en idé om, at klassificeringen af disse var af vigtighed for at skrive en retshistorie, er Evans præsentation fanget i en fremstilling, hvor det kuriøse -for ikke at sige tåbelige- kommer i højsædet. Og omend det er underholdende læsning, så er retningen i værket nok først og fremmest mod hans senere fremstilling af en "penologi" - en straffelære - der skal inddrage datidens mest moderne indsigter i den kriminelles væsen. Dyreretssagerne kommer derved til at fremstå som et kuriosum i forhold til den videnskabelige behandling af straffeforhold, som Evans er optaget af. Evans mener i øvrigt heller ikke, at dyreretssagerne udtrykker en speciel følelse af samhørighed med naturen, hvor dyrenes forhold tages alvorligt og seriøst vurderes af domstole og tribunaler, og han henregner retssagerne til den overtro, der også på tragisk vis har ligget til grund for hekseforfølgelser.

Genudgivelsen af Evans' bog kommer sammen med en stigende interesse for traditionen for at gennemføre retssager mod dyr. I de senere år har en række forfattere citeret eller henvist til bogen og til Evans og Karl von Amiras kilder; nogle gange i forsøget på at forstå vores ændrede forhold til dyr, andre gange for at argumentere for eller imod rettigheder eller en retslig status for dyr. Oftest udvælger forfatterne imidlertid enkelt-sager, der kan illustrere deres respektive pointer: At disse retssager var en farce, som vi ikke kan lære noget af; at de er udtryk for en helt anderledes - og efterlignelsesværdig - opfattelse af forholdet mellem mennesker og dyr;

eller at de er udtryk for et forvirring, hvor man opgiver det kritiske skel mellem mennesker og dyr og derved udbreder og udvander rettighedsbegreber. I det retssagerne som oftest blot fungerer som illustrationer af forfatterens pointer, gøres der i mindre grad forsøg på at forstå, hvad der er på spil i retssagerne. Det nagende spørgsmål om, hvorvidt bønderne fra Als reelt troede at retssagen ville have en effekt, om rotterne kunne holdes ansvarlige for deres handlinger, får vi ikke svar på.

Retssager og deres verdener

Hvis man skal komme med et bud på et sådant svar, så kan man vende sig mod to forhold, som antropologien og herunder retsantropologien i stigende grad har været optaget af: Retsvæsnets og ikke mindst den retslige proces' evne til at skabe sin egen verden, hvor relationer og roller adskiller sig radikalt fra dem vi normalt tilskriver personer, dyr og ting, og det stigende behov for at forstå vores omgang med ting og dyr på nye måder, hvor disse ses som agenter eller rettere aktanter eller hybrider, der på forskellig vis kan opfattes som havende en selvstændig indflydelse på for eksempel retslige og politiske forhold, et forhold som bl.a. sociologen/antropologen Bruno Latour har arbejdet med.

I den forbindelse er det vigtigt at holde sig for øje, at i beretningen fra Als var alle deltagere optagede af, at den juridiske proces blev fulgt til mindste detalje: De anklagede rotter skulle adviseres rettidigt, en dommer og en skriver var udpeget og forestod retssagen, det korrekte antal domsmænd blev udpeget, vidner talte under ed og forseglede dokumenter blev

udfærdiget ved afslutningen af domsprocessen. Ikke mindst fik rotterne udpeget en prokurator – Jens Ufød.

At alle procedurer, der hørte en almindelig retssag til, blev overholdt, er kendetegnende for de fleste dyreretssager og der findes utallige beskrivelser af hvorledes – og med hvilken iver – den udpegede forsvarer førte sagerne for deres "klienter". Procedurer var helt centrale for, at man var i stand til at bestemme relationerne mellem parterne i sagen: Anklager, vidner, dommer og ikke mindst anklagede. Rotterne og musene indgik i dette retslige ritual og blev tildelt en rolle, der placerede dem som anklagede, og i samme bevægelse blev de gjort til retssubjekter. Derved kom rettergangen til at definere rotterne som personer og give dem bestemte attributter, og trak dem derved ud af den verden, vi normalt vil placere dem i. Vigtigt er det selvfølgelig, at i samme bevægelse blev de også flyttet fra at udgøre en uregerlig masse til at være et element i en proces, der var overskuelig, hvis resultat var påvirkeligt, og som samtidigt gav mulighed for, at de, der havde lidt skade, havde en mulighed for at opnå retfærdighed i en verden hvor naturens tilfældigheder ellers rådede. Rettergangens indeholder – som ritualer – en kraft, der er bestemmende for hvordan verden ser ud, men samtidigt er det en verden, som begrænser sig til det felt, der udstikkes af selve rettergangen. Under andre forhold – også retslige – vil rotterne blot være rotter.

Det andet forhold, der gør sig gældende, er spørgsmålet om, hvorvidt man kan tilskrive rotterne eller dyrene en handlen eller

kommunikative evner, som vil være af betydning for, om det overhovedet giver mening at anklage dem. Med udgangspunkt i de problemer retsvæsnen møder med et stigende antal sager, hvor det skal forholde sig til kontrakter/handler der er indgået, hvor de der skal overholde kontrakterne er maskiner – fx på det finansielle marked – diskuterer den tyske retssociolog Gunther Teubner muligheden for at se disse ikke-humane aktører som led i et hybridiseret forhold med dem, der i traditionel retspraksis betragtes som ansvarlige for maskinerne og de programmer, der ligger i dem (ejerne, programmørerne). Samspillet mellem den ikke-humane aktør og den humane kommer i højere og højere grad til at udgøre et kollektiv i lighed med de kollektiver (firmaer, foreninger) der almindeligvis anderkendes som retssubjekter. Ifølge Teubner vil sådanne hybrider blive afgørende parter i fremtidens retssager og vil blive en væsentlig udfordring for hele vores retstænkning : Hvem kan holdes ansvarlig for maskiners handlinger, for eksempel i de tilfælde hvor maskiner indgår handler/kontraktuelle forhold mellem hinanden?

Her er det så Teubner mener, at man kan drage paralleller til de tidligere dyreretssager, hvor de ikke-humane aktører – dyrene – og deres repræsentanter – forsvareren eller prokuratoren – udgør en lignende hybrid og rotterne derved indgår i en relation hvor de er et reelt retssubjekt, som anklagerne og dommerne kan forholde sig til gennem retssagen, fordi dyrene nu kan ses som bærere af et ansvar og derved som mulige lovbyggere.

Når bønderne i Als mente, at det kunne nytte at føre retssager mod dyr og derved drage disse til ansvar for deres handlinger, så er tankegangen måske ikke så fjern fra, hvad vi er ved at erkende i dag, at ikke humane objekter, i samspil med mennesker kan udgøre retssubjekter, der gennem retssager kan drages til ansvar for deres handlinger. ■

Forslag til videre læsning:

Amira, Karl von (1891) *Thierstrafen und Thierprocesse*.

Evans, E. P. (1906) *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals*, Great Britain: William Heinemann Ltd.

(redigeret nyudgivelse som: Evans, E. P. (2013) *Animal Trials*, London: Hesperus Press Ltd)

Latour, Bruno (2004) "Scientific Objects and Legal Objectivity", in Pottage, Alain and Mundy, Martha (red.) *Law, Anthropology, and the Constitution of the Social. Making Persons and Things*. Cambridge: Cambridge University Press.

Teubner, Gunther (2006) "Rights of Non-humans? Electronic Agent and Animals as New Actors in Politics and Law". *Journal of Law and Society*. Vol. 33, no. 4, December 2006.

H.C. KORSHOLM NIELSEN ER LEKTOR VED ARABISK OG ISLAMSTUDIER, AARHUS UNIVERSITET. HAN HAR BL.A. ARBEJDET MED TRADITIONEL RET I MELLEMOSTEN, SPECIELT I EGYPTEN.

SHUHADA STREET

EN KAMP PÅ SYMBOLER MELLEM PALÆSTINENSERE OG BOSÆTTERE

I Hebron kæmper palæstinensere og det jødisk-ortodokse mindretal om magten over Shuhada Street - en gade som er af stor betydning for begge sider. Hver især søger de at plante deres historie i gaden, for herigennem at stadfæste deres ret til at bestemme over området. Om end gaden ligger øde hen, ændres den dagligt. Denne artikel fokuserer på, hvordan henholdsvis det palæstinensiske og det jødisk-ortodokse samfund dagligt forandrer gaden, hvilket omfatter alt fra graffiti til guidede ture.

af EA ARNOLDI

En tur gennem Shuhada Street

Den første gang jeg går gennem Shuhada Street er en varm lørdag i sommeren 2012. Jeg ankommer til Hebron med bil fra Jerusalem og har skiftet fra en israelsk til en palæstinensisk registreret bil i Betlehem. Jeg ankommer med en gruppe bestående af både israelere, palæstinensere og udenlandske turister og parkerer i den palæstinensiske del af den gamle bydel i Hebron.

I gaden parallelt til Shuhada Street er det larmende og farverige palæstinensiske marked, som hver dag fylder gaden med mennesker, i fuld gang. Kontrasten slår mig derfor, da jeg efter checkpointet når Shuhada Street, hvor alt lig-

ger øde og stille hen. Her er alle butiksfacaderne lukkede, nogle er tilgroede, og andre er overmalet med graffiti eller har improviserede mindesmærker. Gennem gaden hænger skilte med forskellige historiske henvisninger, graffiti og vægmalerier pryder mange af væggene, og i vinden flagrer israelske og nogle få palæstinensiske flag. Flagene symboliserer ikke fred og forening: De markerer den øde gades grænser.

Checkpointet er placeret i en container, der klemte inde mellem to vægge markerer et af de steder, hvor man kan komme ind til gaden. Det minder mig om lufthavnens sikkerhedscheck, om end personalet her er stærkt be-

væbnede soldater, der hurtigt skifter mellem hebraisk, arabisk og engelsk, mens de bladrer sig igennem identitetspapirerne på en voksende række af palæstinensere og udenlandske turister. For at beskytte og adskille de omkring 400 jødisk-ortodokse bosættere fra resten af Hebrons 166.000 palæstinensiske beboere, er hele gaden og visse sidegader omgrænset af sikkerhedsmure opført af den israelske hær.

Fra toppen af en bakke ved siden af en palæstinensisk folkeskole kan man danne sig et overblik over den omkring 1,5 km lange gade. Spredt ud langs gaden er de fire jødisk-ortodokse bosættelser foruden en jødisk yeshiva-skole.

Shuhada Street er af central betydning for både muslimer, jøder og kristne, da den leder til Patriarkernes Grav, hvor Abraham, Isak, Jacob, Sarah, Rebekka og Leah alle siges at være begravet. Indtil oprøret i 1929, hvor 67 jøder blev dræbt i byen, var Hebron således også hjemsted for både muslimske, jødiske og kristne samfund. Interessant nok betyder byens navn "ven" på både arabisk: Al-Khalil, og på hebraisk: Hebron.

Hebron: Konfliktens arena

Det er aldrig tilfældigt, hvor en konflikt udspiller sig, og den øde Shuhada Street udgør et af konfliktens kardinalpunkter. For at kunne forstå palæstinenserens og

bosætternes kamp for Shuhada Street, er det derfor nødvendigt at forstå Hebrons historie.

Hebron er den andenstørste palæstinensiske by på Vestbredden. Den ligger i den sydlige del af Vestbredden omgivet af store landbrugsområder og mange mindre byer. Grundet byens centrale placering har Hebron gennem mange år været et centralt handelsområde, og i Shuhada Street var der førhen både et blomstrende marked, en politistation og en busstation, hvorfor byen fungerede som et centralt mødested for mange palæstinensere.

Efter 1929 besluttede de britiske autoriteter, som på daværende tidspunkt havde mandat over Pa-

læstina, at forflytte det jødiske samfund fra Hebron. Det er de ejendomme, der blev forladt i denne forbindelse, som det jødisk-ortodokse samfund i dag gør krav på.

Da de israelske styrker besatte Hebron under Seks-dages krigen i 1967, placerede bosættere en Torah, jødedommens helligskrift, i Patriarkernes Grav og besatte et centralt hotel. Den israelske regering overlod herefter bosætterne en bygning i Shuhada Street og gav dem hærens beskyttelse. Som følge heraf er Hebron i dag, under bestemmelserne fastsat i Hebron Protokollen, delt i to områder: H1 og H2. Inden for det israelske område, som inkluderer Shuhada Street, har det israelske militær

mandat til at beskytte og bevogte de israelske bosættelser. Derfor er gaden i dag omgivet af checkpoints, og palæstinensere færdes kun sjældent i gaden.

En symbolsk kamp om retten til rum

På grund af gadens vigtige betydning har både det palæstinensiske og det jødisk-ortodokse samfund stærke historisk forankrede fortællinger, der bekræfter den enkelte gruppes tilstedeværelse og umuliggør den anden gruppes tilstedeværelse i gaden.

Hver side søger konstant at plante deres fortælling, og dermed deres magt, i gaden. Som jeg i det følgende vil beskrive, gør de dette gennem demonstrationer, renoveringsprojekter, gadekunst og graffiti, skiltning og turist-ture, opført og udført af henholdsvis det palæstinensiske og det jødisk-ortodokse samfund i gaden.

Siden etableringen af det palæstinensiske selvstyre er mange midler blevet øremærket til renovering og fornyelse af Hebrons gamle bydel, som omgiver Shuhada Street. Formålet er at gøre det mere attraktivt for folk at blive boende i denne bydel og dermed op-

retholde palæstinensisk tilstedeværelse nær gaden. På samme vis opkøber jødiske fonde bygninger i gaden, mens det israelske militær løbende søger at forhindre palæstinenserens tilstedeværelse og færden på gaden. Det gælder også for gadens palæstinensiske beboere.

Grundet de daglige forhindringer for palæstinensere, der færdes nær gaden, finder de nærmeste beboere i stigende grad alternative indgange til deres boliger via parkeringspladser eller naboers tagrygge. Det anslås, at 40% af de øverste etager og 80% af stueetagerne i palæstinensiske huse i Hebrons gamle bydel i dag er ubeboede. Begge siders opkøb, renoveringsprojekter og militarisering viser i stigende omfang den politiske kamp, som gaden er en central brik i.

En gang om året, den 25. februar, mødes palæstinenserne imidlertid til demonstration. Dagen markerer årsdagen for bosætteren Baruch Goldsteins massakre på muslimer inde i Patriarkernes Grav og den efterfølgende lukning af gaden for palæstinenserne. Demonstrationens formål er at få genåbnet gaden.

Demonstrationen bevæger sig fra det palæstinensiske til det isra-

elske område og er bemærkelsesværdig, da demonstranterne med graffiti omdøber gaden til Apartheid Street. Selve det at gå udgør et centralt element af politiske demonstrationer og kollektive handlinger, fra Gandhis saltmarch til de amerikanske borgerrettigheds-marcher, og skaber også her en kollektiv følelse af handling. Bygningernes historie væves sammen med demonstrationens fremadgående bevægelse. At omdøbe gaden med graffiti til Apartheid Street markerer i dette tilfælde palæstinenserens narrativ om adskillelse, og de sætter herigennem et visuelt mærke på gaden.

Men kort tid efter overstreges dette visuelle mærke af bosætterne, som i stedet med graffiti omdøber gaden til King David Street, understøttet af 'tags' som 'Free Israel'. Navngivningen markerer deres ret til gaden og dermed deres ret til at bestemme over den. Alle tidligere gadeskilte er symbolsk blevet fjernet af bosætterne. Deres fravær anerkender stille gadens intense konflikt og den magt, som navngivningen af det offentlige rum giver.

Bevæger man sig gennem resten af gaden støder man på yderligere

graffiti og flere vægmalerier. En beskyttelsessvæg er over 10 meter dekoreret af Artists for Israel, en graffiti-bataljon, som gennem deres kunst arbejder for et større Juddæa. Andre steder er vægmalerierne mere regulære jødiske trosbilleder, og ved en palæstinensisk bygning er en enkelt væg prydet med et pro-Palæstina motiv. Gennem gaden hænger der plancher, ophængt af det jødiske samfund, som fortæller om oprøret i 1929, drabet på de 67 jøder og bosættelsesernes retsmæssige ejerskab over gaden. Fra enkelte palæstinensiske ejede lejligheder, som hovedsageligt lejes ud til vesterlandske organisationer, hænger skilte til støtte for 25. februar demonstrationen. Både jødisk-ortodokse og palæstinensiske organisationer tilbyder guidede ture. Det forskellige ved de to samfunds omvisninger er deres valg af rute. Til fælles for dem er, at de pointerer den nærværende fare, som altid lurer under overfladen, og som de hver især retfærdiggør deres specifikke agenda med.

Hvorfor nu skrive om graffiti?

Generelt bruges gadenavne, monumenter, og andre synlige mar-

kører i det offentlige rum til at plante den nationale fortælling i vores omgivelser. Sådanne markører er ikke tilfældige, men søger at skabe specifikke associationer og støtte til den socio-politiske orden. Det er markører, igennem hvilke myndigheder markerer og udøver deres autoritet i det offentlige rum. Shuhada Streets graffiti med videre repræsenterer jødisk-ortodokse og palæstinensiske bestræbelser på symbolsk at påkalde sig samme autoritet.

Et studie af Shuhada Street er derfor også et studie af, hvordan lovgivning erklæres ugyldig på gadeniveau og fundamentalt forandres i det sociale rum, hvor fastsatte grænser opløses og omdefineres. I lyset af blandt andet de seneste års omvæltninger i Mellemøsten er studier af konflikters visuelle markeringer i stigende grad relevante, da de giver os et indblik i et betydningsfuldt symbolsk aspekt af konflikter. Det er tydeligt, at Shuhada Streets vægge ikke bare er plastret til med tilfældig graffiti og skilte, men i stedet er ramme for en kamp på symboler mellem to fremmedgjorte grupper. ■

Forslag til videre læsning:

Clarke, Richard. *Self-Presentation in a Contested City: Palestinian and Israeli Political.*

Tourism in Hebron. I: Anthropology Today, Vol. 16, No. 5, Oct. 2000, p. 12-18. Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland.

Sellick, Patricia. *The Old City of Hebron: Can It Be Saved? I: Journal of Palestine Studies, Vol. 23, No. 4, Summer 1994, pp. 69-82. University of California Press. USA.*

Vitullo, Anita. *People Tied to Place: Strengthening Cultural Identity in Hebron's Old City. I: Journal of Palestinian Studies, Vol. 33 (1), Fall 2003. University of California Press, pp. 68-83.*

EA ARNOLDI ER UDDANNET ANTROPOLOG MED FOKUS PÅ MELLEMØSTEN. HUN ER BSC I ANTROPOLOGI FRA LUNDS UNIVERSITET OG KØBENHAVNS UNIVERSITET, OG HAR EN MASTER-GRAD FRA SCHOOL OF ORIENTAL AND AFRICAN STUDIES (SOAS), UNIVERSITY OF LONDON. EA ARBEJDER PÅ NUVERENDE TIDSPUNKT SOM VISITING YOUNG SCHOLAR VED CENTER FOR MIDDLE EASTERN STUDIES (CMES), LUNDS UNIVERSITET, SIDELØBENDE MED SINE KANDIDATSTUDIER I SOCIAL ANTROPOLOGI PÅ LUNDS UNIVERSITET. DENNE ARTIKEL ER BASERET PÅ HENDES SPECIALE VED SOAS.

MED ET TRAUME I RYGSÆKKEN OG EN FOD I DØREN

De indiske indbyggere i Tanzania har siden landets selvstændighed måttet forholde sig til love, som har hæmmet deres mobilitet og handlerum. Men med strategisk planlægning og et evigt blik for alternativer og muligheder har de fleste alligevel klaret sig overraskende godt.

af CECIL MARIE SCHOU PALLESEN

9. december 1961 var der stor fest på Kilimanjaro Road i den tanzanianske by Moshi. Kavi og Deepa, hvis familier kom til Østafrika fra den indiske delstat Gujarat i begyndelsen af det 20. århundrede, havde sat alle de stole, de kunne finde, frem foran deres hus, så folk kunne få et sted at sidde. Der var mere end 200 mennesker på gaden for at fejre Tanganyikas selvstændighed, fortæller de mig. Kavi går ind i stuen og finder et hæfte frem fra chatollet. Det er et

festskrift, som han købte på selvstændighedsdagen, og der er billeder af ministrene, reklamer fra tanganyikanske og udenlandske virksomheder og en hilsen fra Ghanas præsident. Det er tydeligt, at Kavi har passet godt på hæftet. *"Jeg vil tage det med, når vi flytter til London"*, siger han. Jeg spørger, hvad han og Deepa følte, da Tanganyika fik selvstændighed? *"Vi var lykkelige. Vi troede på Præsident Nyerere"*, siger Kavi med et suk, mens skuffelsen tegner sig på hans ansigt.

Ekskluderende fællesskaber

Da Tanganyika blev selvstændigt, var der store håb for fremtiden. Ikke mindst indbyggerne af indisk oprindelse så muligheder i den nye epoke. Mange af dem støttede præsident Nyerere og satsede på store forretningseventyr i tiden, der skulle komme. Men det skulle vise sig, at de business-ivrige inde-re ikke havde grund til at være helt så optimistiske. Nyerere ville skabe en socialistisk stat med udgangspunkt i ideen om *Ujamaa*;

'familien'. Både på landsbyniveau og nationalt skulle tanzanianerne være en familie, som løftede i flok. Familien rummede både forskellige etniske baggrunde, forskellige lokale sprog og forskellige religiøse tilhørsforhold, men på mange måder lykkedes det Nyerere at skabe en følelse af fællesskab blandt tanzanianerne. Inderne blev dog aldrig rigtig inkluderet i familien.

Siden slutningen af 1800-tallet er tusindvis af indere, især fra den nordvestlige delstat Gujarat, indvandret til Østafrika i jagten på forretningsmuligheder og et mere komfortabelt liv end det, de kunne skabe i Gujarat, hvor der var lange perioder med tørke og sult. For de, hvis forretningsprojekter lykkedes, blev succesen stor. Mange indere lavede big business og skabte store

virksomheder og stor rigdom. Selv mener de, at de "udviklede Østafrika". De afrikanske tanzanianere ser i højere grad de rige inderes aktiviteter som udnyttelse.

Den traumatiserende nationalisering

Nyereres Ujamaa-politik var på én gang rummelig og ekskluderende. Den var, ligesom det har været

tendensen i andre post-koloniale lande, bygget på en nativistisk ide om 'de lokale' som hurtigt blev defineret i modsætning til 'de fremmede'. Tanzanianerne skulle selv bestemme over deres land, de skulle klare sig selv og i den socialistiske ånd støtte hinanden. Derfor kom inderne, som levede i endogame og relativt isolerede religiøse samfund og som hjalp hinanden

indenfor disse, til at fremstå som Ujamaas fjende. Nyerere besluttede, at store virksomheder og bygninger, som rummede lejemål, skulle nationaliseres og dermed gøres til statslig ejendom. Denne nye lov ramte i sagens natur inderne hårdt. For Kavi og Deepa betød den, at de pludselig ikke ejede det hus, de boede i sammen med Kavis forældre.

"Det her hus, vi bor i, det blev ikke givet tilbage", siger Kavi. "Hele bygningen tilhører... tilhørte min far. Den blev nationaliseret. Så den del, vi bor i, fik vi lov at leje. Det er en speciel form for lejeaftale, vi har med det offentlige kontor, som administrerer alle de ejendomme, som blev nationaliseret. Hvis vi forlader huset, overtager staten det. Vi kan ikke sælge

det eller noget. Så der er en form for diskrimination på den måde. Og vi skal leve med det, ikke? Så på den måde er der disse ting, som fik vores børn til at flytte herfra. De ville ikke involveres i denne form for hasard. For i Europa er det sådan, at lov er lov. Man er nødt til at følge loven ordentligt, og så har man nogle rettigheder. Men her er det anderledes. Fordi vi er en minoritet. Selv i vores hverdag skal vi passe på, at vi ikke går på den forkerte side af gaden. Selv hvis man gør det rigtige. Sommetider må man acceptere, selv om man har ret".

Oplevelsen af at være fanget i sit hus har været traumatiserende for mange indiske tanzanianere. Ikke mindst fordi inderne i Tanzania er entreprenante typer, som sætter stor pris på frihed og iværksætteri. At lægge stor vægt på muligheden for at kunne flytte sig både fysisk og forretningsmæssigt er på mange måder en vigtig komponent i indernes selvforståelse, og begrænsninger af mulighederne blev, og bliver til stadighed, oplevet som fangenskab. Narrativet om nationaliseringen som en skillelinje mellem 'dengang' og 'nu' er markant og allestedsnærværende i de indi-

ske communities. Det er på den måde blevet en form for fælles traume, der, ligesom længslen efter og behovet for frihed og muligheder, er indskrevet i indernes fortælling om sig selv og deres minoritetssamfund.

Hæmmet mobilitet og nye strategier

Nationaliseringen var ikke den eneste begrænsning, inderne i Tanzania oplevede som følge af selvstændigheden. Der blev også indført restriktioner på, hvad man kunne føre ud af landet af værdier, og for inderne, som både havde

internationale forretninger og investerede i private ejendomme i udlandet, var de nye regler til stadighed med til at gøre livet i Tanzania mindre komfortabelt, mindre mobilt og mindre attraktivt.

Endelig blev de bedt om at vælge statsborgerskab. Mange havde under kolonitiden haft britisk statsborgerskab, hvilket naturligvis gav dem gode præmisser for at holde muligheder åbne og investere flere steder på én gang, socialt såvel som økonomisk. De, som valgte at beholde deres britiske statsborgerskab, kunne ikke være sikre på at få lov at blive boende i

Tanzania. Visum-reglerne blev strammet ligesom reglerne for arbejdstilladelse. De, som valgte et tanzaniansk statsborgerskab, mistede mulighederne i England. For de fleste kunne beslutningen således være fatal.

Tusinder af indere valgte at forlade Tanzania (og de øvrige østafrikanske lande) i forbindelse med selvstændigheden og de politikker, som fulgte. Der var dog også en del, som blev. Af disse valgte mange par, at manden skulle have

tanzaniansk statsborgerskab, så han kunne fortsætte med at arbejde i Tanzania, mens kvinden skulle beholde sit britiske statsborgerskab. På den måde ville de have mulighed for at flytte til England og søge om familiesammenføring,

hvis det blev nødvendigt, ligesom deres børn ville kunne få britisk statsborgerskab. Kvinder med britisk statsborgerskab kom dermed også i høj kurs blandt indiske mænd. Denne instrumentelle og strategiske tilgang til statsborger-

skab blev af afrikanske tanzaniere opfattet som udnyttelse, mens inderne så løsningen som den eneste mulige.

Simultane investeringer

At satse på flere mulige, fremtidi-

ge livsforløb på én gang er kendetegnende for inderne i Tanzania i dag. For dem, som blev boende efter selvstændigheden, blev det en nødvendighed at holde mulighederne åbne, således at det ville være muligt at forlade landet, hvis

det politiske klima blev mere inder-fjendtligt. Mange indere i Moshi har eller har haft butikker, hoteller og restauranter, de har gode netværk blandt både indere og afrikanere, og de opfatter Moshi som deres by. Alligevel har de altid en fod i døren.

"Vi kalder det 'to fødder'", forklarer Sahil, som har et rejsebureau i byen. "Døren er åben. Det giver dig muligheden for at flytte, hvis det bliver nødvendigt". Han siger, at det altid er minoriteterne, som er i fare, hvis noget sker. I Tanzania er det 'de hvide' og inderne. "Min bror har et rejsebureau i London. Jeg har 7 computere her i mit bureau, han har 45. Det er en kæmpe forretning. Jeg ved, at hvis noget sker her, så er det altid en mulighed for mig at tage dertil". Sahil har, ligesom Kavi, tanzaniansk statsborgerskab, og hans kone Nishi har, som Deepa, britisk statsborgerskab. Sahil og Nishi ved, at der er en udvej; at deres fremtid er sikret.

Sociolog Peggy Levitt og antropolog Nina Glick-Schiller bruger begrebet 'simultanitet' til at beskrive, hvordan det er normalt for migranter at være inkorporeret i og knyttet til et lokalt sted men engageret transnationalt på samme tid. For inderne i Tanzania er forbindelser, netværk og muligheder en stor del af livet. Det betyder, at deres livsverdener er udstrakt i tid og rum, og at mulighederne og mobiliteten måske endda er vigtigere end et lokalt, fysisk sted. Dét at have været 'på vej væk' i flere årtier opleves ikke lige så frustrerende som dét at være begrænset i sin bevægelse. Derfor satser de på og engagerer sig i forskellige steder og sammenhænge simultant. Kavi og Deepa har siden

1960'erne vidst, at de sandsynligvis en dag ville flytte til England. Alligevel har de været dybt engagerede i deres butik i Moshi og har dyrket det lokale jainistiske community, hvor Kavi har været formand og Deepa har stået i spidsen for en kvindegruppe. De har mange venner, især blandt inderne, og de fortæller stolt om deres by og deres land; om historien og om fremtiden. De taler om det dejlige klima i Tanzania, om nationalparkerne, og om hvor trist det er, når de unge flytter til England og 'mister deres kultur'. Alligevel har de købt et hus i London, hvor deres søn bor og arbejder som flyingeniør; og kort efter mit første feltarbejde flyttede Kavi og Deepa selv ind i huset.

En udsat gruppe

Usikkerheden, som har præget de tanzanianske inderes tilværelse siden selvstændigheden, har haft stor betydning for, hvordan deres sociale såvel som materielle liv har formet sig. Reformerne, som fulgte selvstændigheden, tvang inderne til at være strategiske og løse deres tilknytning til Tanzania til fordel for et mere transnationalt engagement. Inderne i Tanzania har altid, som 'mellemænd' og migranter, haft blik for det, som ligger udenfor Tanzanias grænser, men mens tilknytningen til Indien er blevet svagere og mere forestillet end reel, så er Tanzania blevet det sted, hvorfra indernes verden går.

Sahil og Nishi bliver mere og mere frustrerede over at være indere i Tanzania, og Nishi fortæller, at hun blot venter på, at Sahil også er klar til at drage nordpå, så de kan forlade Moshi. Sahil vil gerne blive, så længe der er penge at tjene i hans firma. Han har lært at

begå sig, fortæller han, og han kender de rette mennesker. Han ved, hvordan han kan få ting til at ske. I et samfund, som er præget af korruption, er det vigtigt at have de rigtige venner; og det er vigtigt at vide, hvornår love er fleksible og kan bøjes, og hvornår de absolut må følges.

Under mit andet feltarbejde i Tanzania i 2013 var mange indiske butiksejere frustrerede, fordi der var kommet et lovkrav om at alle, som driver forretning, skal eje et elektronisk kasseapparat (Electronic Fiscal Device; EFD), således at skatter betales direkte og elektronisk. Mange fortalte mig, at myndighederne var langt mere strikse overfor de indiske butiksejere end overfor de tanzanianske. "Fyren, som ejer salonen derovre", sagde frisøren Alpesh og pegede over på det farverige hus på den anden side af gaden. "Jeg er sikker på, at han ikke har købt EFD'en. Han er ikke engang registreret. Men de er ligeglade". Inderne ved, at de bliver tjekket, og ingen tør lade være med at investere i den dyre EFD. De ved, at denne regel skal følges, for ellers bliver der slået hårdt ned.

De vigtige venner

I andre tilfælde kan inderne i højere grad, ligesom de afrikanske tanzanianere, omgå lovene, hvis de har penge nok – eller især hvis de har de rette bekendtskaber. Zahid og Razia, et ungt par, som ejer en café i Moshi, har gennem længere tid haft problemer med immigrationsmyndighederne, fordi Razia er kenyansk statsborger og derfor skal betale 2000 US\$ hvert andet år for arbejdstilladelse. Razia nægter at betale den svimlende sum. "Det er min mand, som driver forretningen. Jeg hjælper ham, men

det er hans forretning. Myndighederne skal ikke komme og lave bøv'l", siger hun. Zahid er i højere grad bekymret, og han har flere gange været tæt på at beslutte på familiens vegne, at de skulle flytte til Kenya. Men da han er vokset op i Moshi og kender spillets regler, er det lykkedes ham at forhandle en aftale på plads. "Der var en ansat fra immigrationskontoret, som blev ved med at komme i vores café efter arbejde. Han ville have gratis kaffe. Og så sagde han, at hvis vi ikke betalte 500 dollars med det samme, ville han få Razia smidt ud af landet. Først nægtede jeg at betale. Men det endte med, at jeg stak ham 200 dollars, og så blev vi venner. Nu er der ingen problemer. Men han vil stadig have gratis kaffe". At have 'en ven' på immigrationskontoret muliggør en mere fleksibel omgang med lovene.

På den måde er indernes praksis

is i Tanzania et godt eksempel på, hvordan love lever og leves. Nogle love er mere bøjelige end andre; nogle love er mere bøjelige for bestemte befolkningsgrupper. Nogle love stigmatiserer og marginaliserer, og sommetider traumatiserer de. I andre tilfælde udvikler praksis omkring loven sig således, at ting pludselig kan lade sig gøre. I Tanzania har lovene og administrationen af dem de sidste 50 år formentlig været afgørende i forhold til indernes 'to fødder'. Myndighedernes indgreb og krav har gentagne gange kastet skygger over drømmen om frihed, rigdom og ubegrænset handlerum og har tvunget de mobilitetshungrende indere til at tænke i alternativer og strategier. Med en fod i døren og fingeren på pulsen både i Tanzania og England forsøger de at sikre, at de ikke endnu engang bliver fanget og hæmmet af love eller grænser. ■

Forslag til videre læsning:

Levitt, Peggy & Nina Glick-Schiller (2006): *Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society*.

Brennan, James R. (2012): *Taifa. Making Nation and Race in Urban Tanzania*.

CECIL MARIE SCHOU PALLESEN ER PHD-STUDERENDE PÅ ANTROPOLOGI, ÅRHUS UNIVERSITET. HENDES PROJEKT HAR ARBEJDSITITLEN "NAVIGATING POTENTIALS: AN ETHNOGRAPHIC EXPLORATION OF MARGINALITY, STRATEGIES, AND POSSIBILITIES AMONG PEOPLE OF INDIAN ORIGIN IN TANZANIA". ARTIKLEN ER SKREVET PÅ BAGGRUND AF FELTARBEJDER I TANZANIA OG LONDON I 2012 OG 2013.

Alle fotos af forfatteren

INDLEDNING	3
ERSTATNING MED UDLØBSDATO	4
Lovens temporale ambitioner og minearbejderes korte levetid i en retssag i Sydafrika	
AF BRIGITTE DRAGSTED MUTENGWA	
NÅR DET SOCIALE GÅR I SORT	12
AF SARA BORGHOLM ULLERICH	
§808 - PERSONUNDERSØGELSE: ET TILBUD, DU IKKE KAN AFSLÅ	18
AF NIELS KUDAHN OG BOGDAN VASII	
HENVIST TIL HAVET - OM RETSSAGER MOD ROTTER OG ANDRE DYR	26
AF HANS CHRISTIAN KORSHOLM NIELSEN	
SHUHADA STREET:	32
En kamp på symboler mellem palæstinensere og bosættere	
AF EA ARNOLDI	
MED ET TRAUME I RYGSKÆKKEN OG EN FOD I DØREN	36
AF CECIL MARIE SCHOU PALLESEN	